פירוש ספר יהושע
לר׳ יוסף קרא

הו״ל עפ״י כ״י קירכהיים

שמעון עפנשטיין.

ח.

(י״ג) . . . . תרגומו ויתכמניה כמו ויעקבני (בראשית כ״ז ל״ו) [א] המארב תפש העיר בעקבה: (ט״ו) וינגעו, תרגומו ואיתברו לשון נגע כאדם ההופך עורף לנוס והרודף משיגו במקצת ומכהו: (י״ח) ויט יהושע בכידון אשר בידו אל העיר, כלפי העיר לרמז אל המארב שיצאו מן המארב וילכדו את העיר: (כ) והעם הנס אל המדבר נהפך אל הרודף: (כ״א) ויהושע וכל ישראל שנִסו היום לפני אנשי העי בראותם כי לכד האורב את העיר הפכו פניהן כלפי אנשי העיר שהיו רודפין אותו: (כ״ב) ואלה יצאו מן העיר לקראתם, והאורב לאחר שהציתו את העיר באש יצאו מן העיר ויהיו אנשי העי לישראל בתוך אלה מזה ואלה מזה, בני המארב מזה וכל ישראל ויהושע מזה ואנשי העי באמצע: (כ״ח) וישימה תל עולם שממה עד היום הזה, לקיים מה שנאמר ועשית לעי ולמלכה כאשר עשית ליריחו ולמלכה (יהושע ה׳ ב׳): (כ״ט) ויורידו את נבלתו מן העץ, משום לא תטמא את אדמתך (דברים כ״א כ״ג) [ב]. ויקימו עליו גל אבנים, לטהר את הארץ: (ל) אז יבנה יהושע מזבה, אז ביום כשעברו ישראל את הירדן בנה יהושע מזבח [ג] וכו׳ ככל המפורש למעלה: (ל״ג) וכל ישראל וזקניו ושטריו וכו׳ הציו אל מול הר גריזים והחציו אל מול הר עיבל וגו׳, [ד] מאי והחציו תנא חציו של מול הר גריזים מרובה [ה] מחציו של הר עיבל שאע״פ שלוי למטה בני יוסף עמהם שנ׳ וידברו בני יוסף את יהושע לאמר וגו׳ ואני עם רב וגו׳ ויאמר אליהם יהושע אם עם רב אתה עלה לך היערה (יהושע י״ז י״ד—ט״ו) אמר להם לכו והבאו עצמיכם ביערים שלא תשלוט בהם העין אמרו לו זרעו של יוסף אין עין רעה שולטת בו שנ׳ בן פורת יוסף בן פורת עלי עין (בראשית מ״ט כ״ב) [ואמר רבי אבהו] [ו] אל תקרי עלי עין אלא עולי עין [ז], תניא ר׳ אליעזר בן יעקב אומר אי איפשר לומר לויים למעלה שכבר נאמר למטה ואי אפשר לומר למטה שכבר נאמר למעלה, אלא הא כיצד זקני כהונה ולוייה למטה והשאר למעלה, ר׳ יוסי [ח] אומר כל הראוי לשירות למטה והשאר למעלה, ר׳ אומר אילו ואילו למטה הן עומדים הפכו פניהם כלפי הר גריזים ופתחו בברכה כלפי הר עיבל ופתחו בקללה, ברוך בכלל ברוך בפרט, ארור בכלל ארור בפרט ללמוד וללמד לשמור ולעשות ד׳ הרי ה׳ ח׳ הרי י״ו,

---

א) עיין רש״י ורד״ק. ב) עיין רד״ק. ג) עיין רש״י. ד) עיין בבלי סוטה ל״ו ע״ב. ה) בכ״י: מאבה. ו) כך השלמתי עפ״י הגמרא שם. ז) בכ״י יש עוד: ואיכא דאמרי עולי עין, וזה בודאי שיבוש. ח) בגמרא שם איתא: ר׳ יאשיה אומר.

וכן בסיני וכן באהל מועד הברכה קודמת לקללה ומה קללה בלויים אף ברכה בלויים ומה קללה בקול רם אף ברכה בקול רם ומה קללה בלשון הקודש אף ברכה בלשון הקודש ומה בקללה אילו ואילו עונין אמן אף בברכה אילו ואילו עונין אמן:

ט.

(א) ויהי כשמוע כל המלכים, שיהושע היה מחרים את הערים זו אחר זו: (ב) ויתקבצו יחדיו, פה אחד, אין אחד מהם מעכב שיאמר אוי להם מי יכול לעמוד בפני האלהים האדירים האלה ולא טוב לנו שנשלים עמהם כענין שעשו יושבי גבעון או נפנה בפניהם את הארץ, אלא[א] הסכימו כלם להלחם עם יהושע כעיניין שנ׳ לא היתה עיר אשר השלימה [את ישראל] בלתי[ב] החוי[ג] [יושבי גבעון] וגו׳ כי מאת ה׳ היתה לחזק את לבם לקראת המלחמה [את ישראל[ד]] למען החרימם[ה] (יהושע י״א, י״ט-כ׳): (ג) ויושבי גבעון שמעו את אשר עשה יהושע ליריחו ולעי, שלא השאיר בה כל נשמה ולכד את העי בערמה על ידי האורב ששם לעיר מאחריה: (ד) ויעשו גם (הם) [המה] בערמה, כש׳[ו] אבל יש עליו תשובה, אם מצאת שלכד יהושע את שניהם בערמה יריחו ועי אז היה הדבר נשמע לאוזן ומתקבל, אבל כשאתה מפרידם זו מזו שיחתה את בעצמך את דבריך, לכן טול לך טעם שווה בשניהם, וכן תפרש, ויושבי גבעון שמעו את אשר עשה, מעשה שעשה יהושע שלא השאיר בהם כל נשמה, ויעשו גם המה מעשה כדי להציל את נפשם, וישלימו את בנ״י ויעבדום, ושמא תאמר האיך השלים יהושע עמהן, ועובר על מה שכתוב לא תחיה כל נשמה (דברים כ׳ ט״ז) לכך בא הכתוב להשיב תשובה עליו כי בערמה עשו להם שלא הכיר[ז] בהם יהושע וכל ישראל כי בקרבו הם יושבים, ומדרש אגדה[ח] יש ויעשו גם המה בערמה, כאן למדך הכת׳ שכבר עשו אחרים כן בימי משה ונתנם להוטבי עצים ושואבי מים דכת׳ מחוטב עציך עד שואב מימיך (שם כ״ט י׳). וילכו ויצטיירו, נעשו צירים שלוחים לאנשי מקומן כמו שמפורש בעיניין ויאמרו אלינו זקינינו וכל יושבי ארצנו לאמר קחו בידכם צידה לדרך ולכו[ט] לקראתם וגו׳ (להלן פסוק י״א). ויש ספרים שכת׳ בהן ויצטיידו עשו כל להם צידה יבש היה ניקודים כאילו מארץ רחוקה מאוד באו, אילו ואילו מביאין ראיה לדבריהם ולא הכריעו אלו את אלו, גם בדבר הזה אין לב־ר הנכוחה זולת אלהינו, אבל לבי נוטה אחר הספרים שכת׳ בהם ויצטיידו מדבר הלמד מעניינו שלמד כעיניין זה בכמה מקומות מה ראו על ככה לעשות צידה זו כדי שיתקבלו דבריהם שיראו האנשים צידה שלהם ובדבר זה יהיו ניכרים כי רחוקים המה מהם הה״ד ויקחו האנשים מצידם (פסוק י״ד) ומפרש עוד בעיניין זה לחמנו חם הצטידנו אותו מבתינו ביום צאתנו ללכת אליכם ועתה הנה יבש (פסוק י״ג), על כל דיבור ודיבור הוזר על הצדה. ומצוררים, מלאים קשרים מרב יושנן: (ה) מטולאים,

א) עיין רד״ק. ב) בכ״י: מלכי. ג) השלמתי עפ״י הכתוב. ד) השלמתי ג״כ עפ״י הכתוב. ה) בכ״י: ההרימה. ו) כן ה׳א בכ״י, ואולי עניננו: כמו שכתוב למטה. ז) בכ״י: הכירו. ח) עיין בתנחומא פ׳ נצבים על פסוק זה. ט) בכ״י: וילכו.

טלאי על טלאי [א], ניקודים, שמכניסו לתנור וממתין עד שיקרם עורו מלמעלה וכשיקרמו פניו מוציאו ועושהו בקעים שיהא המימות התנור שולט בכולן ומניחו בתוך התנור עד שיצנן התנור ומוציאן ואינו מתעפש לזמן ארוך, ניקודים בישקוי״ט בלע״ז [ב]: (ו) מארץ רחוקה באנו, אנו מאותן הערים שאתם מצווין עליהם להשלים עמם ולא להחרימם אם משלימים עמכם, הה״ד כן תעשה לכל הערים הרחוקות ממך מאוד (דברים כ׳ י״ד) ואנו מארץ רחוקה מאד באנו: (ז) אולי בקרבי אתה יושב, מאותם שבע׳ בהן לא תכרות להם ברית ולא תחנם (שם ז׳. ב׳) לא יישבו בארצך וגו׳ (שמות כ״ג ל״ג) ואיך אכרות לך ברית: (ח) עבדיך אנחנו, מאותם הערים הרחוקות שבע׳ בהן והיה אם שלום תענך ופתחה לך והיה כל העם הנמצא בה יהיה לך למס ועבדוך (דברים ה׳ י״א) וזהו פתרונו של עבדיך אנחנו, מי אתם, מאיזו אומה אתם. ומאין תבואו, ומאיזה מקום אתם. אחר שאמרו לו ליהושע מארץ רחוקה באנו מן הערים שאתם מותרים להשלים עמהם מה צורך שוב לומר להם מה אתם? ישלים עמהם לאלתר, אלא כיון שאמרו לו מארץ רחוקה באנו אמר להם יהושע מאיזה עם אתם ומהו שם מקומכם שאבדוק אחריו אם יש כאן שום אדם שמכיר אתכם ואת מקומכם ויאמנו [ג] דבריכם ולא תמותו ואם היו משיבין הוי אנחנו ומקומינו גבעון והכפירה נמצאו את עצמן הם מחייבין, אלא כך אמרו לו, מארץ רחוקה מאד באו עבדיך, כלו׳ לא מפני שום יראה באנו אליך שאין אנו מאותן אומות שבע׳ בהן כי החרם תחרימם (שם שם י״ז) ולא מן הערים אשר סביבותיכם הסמוכות לגבולכם, מאותן שאתם מותרים להשלים עמם שעשינו דבר זה מדאגה מדבר לאחר שמכבשין את ארץ ישראל אתם צרים עלינו ומחריבין את ארצינו לכך השלמנו, שכל כך אנו רחוקים מאוד מכם שאין כאן אדם שיהא יכול לבדוק אחרינו לשאול לו מהו שם אומה זו ומהו שם מקומם שאין שום אדם כאן ששמע [שם] [ד] אומה שלנו ושם מקומינו מימיו, ואם תאמר מאחר שלא מדאגה עשינו זאת מה ראיתם לבקש דבר זה שאכרות לכם ברית, לא משום יראה אלא לשם ה׳ אלהיך להתגייר, ואם תאמר מה ראיתם להכיר באלהותו, כי שמענו את שמעו ואמרנו [ה] אליכם עבדיכם אנחנו מרצונינו נעבוד אתכם בעבדות מס ובלבד שתכרתו לנו ברית שאם תהא שום אומה מתגרה בנו שתבואו אתם לעזור אותנו: (י״ד) ויקחו האנשים מצידם, ויאמינו האנשים לדבריהם, ומה ראו שהאמינו בהם, מלחם שבידם שראו שהיה יבש ומנעלים בלות ומטולאות שברגליהם ומשמלות בלות שעליהם היו סבורים שכדבריהם כן הוא, אמרו צידם מוכיח עליהם שבודאי מארץ רחוקה באו ותרגומו מוכיח על הפתרון שהוא וקבילו גבריא לפתגמיהון [ו]. ואת פי ה׳ לא שאלו, באורים ותומים: (ט״ז) וישמעו כי קרובים הם אליו, הם אמרו [מארץ רחוקה] מאוד [ז] באו עבדיך ואין הדבר כן אלא קרובים הם אליו שהרי כשנסעו בנ״י באו לעריהם ביום השלישי, ושמא תאמר וודאי קרובים הם אליו בסמוך לארץ ישראל היו יושבים על הספר אבל לא היו מן האומות שנצטו

א) עיין ברכות מ״ג ע״ב. ב) bisquit. ג) בכ״י: ויאמינו. ד) כך השלמתי לפי משמעות הענין. ה) בכ״י: ואמרתם. ו) רש״י פירש בדרך אחר וסמך על דברי הכתוב בשמות כ״א י״ג. ז) השלמתים על פי הכתוב.

עליהם ישראל לא תחיה כל נשמה (שם ט״ז) ת״ל ובקרבו הם יושבים: (כ״ג) ולא יכרת מכם עבד וחוטבי עצים [ושאבי מים] א) לבית אלהי, אמר להם אתם רמיתם אותי לומר לא משום יראה באנו אלא לשם ה׳ אלהיך לעבוד את אלהיך ועתה כדבריכם כן הוא לא יכרת מכם עבד וחוטבי עצים לבית אלהי, אתם אומרים עבדיכם אנחנו, לפיכך (כ״ז) ויתנם יהושע ביום ההוא חוטבי עצים ושאבי מים לעדה, כלו׳ ב) ביום ההוא שלא נבחרה עדיין מקום למזבח נתנם להיות חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ולאחר שיהא מקום נבחר למזבח ולארון נתנם להיות חוטבי עצים ושואבי מים למזבח עד היום הזה כלו׳ לעולם, ולכך כת׳ ולמזבח ה׳ עד היום הזה אל המק׳ אשר יבחר, אבל מה שנתנם לעדה לחוטבי עצים ושואבי מים לא היה כי אם ביום ההוא לימים מועטין, כל הימים שכיבשו ושהילקו הם נתונים לעדה להפיס דעתו של עדה עד שבאו ישראל לשילה וישכינו שם את אהל מועד והארץ נכבשה לפניהם שמאותו היום ואילך נתונים למזבח לעולם דכת׳ ולמזבח ה׳ עד היום הזה אל המקום אשר יבחר, תדע שכן הוא שלמזבח הם נתונים לדורות שכן הוא אומר לא יכרת מכם (איש) עבד וחוטבי עצים ושואבי מים ג) לעדה אלא ויתנם יהושע ביום ההוא לזמן מועט:

י.

(ח) אל תירא מהם כי בידך נתתים, כבר נתתים בידך מימי משה רבך דכת׳ ונתנם ה׳ לפניכם וגו׳ (דברים ז׳ כ״ג): (י) ויהומם ה׳ לפני ישראל, בכל מקום סתם לך מהו מהומה ופירש במקום אחד ומשם תלמד לכל המקומות כמו שמפורש בל״ב מידות שאגדה נדרשת דבר הסתום במקום אחד ומתפרש במקום אחר כיצד? ויהי שמואל מעלה העולה ופלשתים נגשו למלחמה בישראל וירעם ה׳ בקול גדול ביום ההוא על פלשתים ויהומם (שמואל א׳ ז׳ י׳) כאן לימדך שמהומה על ידי קול גדול ומכאן תלמוד מה הוא מהומה בכל מקום שנמצא מהומה סתם: (י״ב) אז ידבר יהושע לה׳, בקש רחמים לה׳ שתעמיד לו חמה וישמע הקב״ה לתפילתו וצוה הקב״ה לחמה לעיני כל ישראל שתעמוד לפני יהושע דכת׳ ויאמר לעיני (כל) ישראל שמש בגבעון דום פתרונו המתן ד) כמו דום לה׳ והתחולל לו (תהלים ל״ז ז׳) וכמו דומו עד הגיענו אליכם (שמואל א׳ י״ד ט׳). ולא יעלה בדעתך שתאמר שיהושע בעצמו יצוה לחמה שתעמוד לפניו מכמה תשובות שיש בדבר, אחת שאם כדבריך שהוא בעצמו שלט בה לצוותה שתעמוד בפניו לא היה לו למקרא לומר אז ידבר יהושע לה׳ אלא אז ידבר יהושע לשמש ולירח, ועוד הו למד דבר זה מדבר הלמד מסופו, מהו אומר בסוף הענין לא היה כיום ההוא [לפניו ולאחריו] לשמע ה׳ בקול איש (פסוק י״ד) ואם כדבריך שהוא בעצמו

א) השלמתים עפ״י הכתוב. ב) עיין רד״ק. ג) מכאן ואילך כנראה יש איזה בלבול א: חסרון דברים בכ״י לדעת הר׳ באמבערגער נ״י עורך ספר השנתי הזה ואולי יש לתקן כזה: תדע שכן הוא . . . ושואבי מים אבל כאן לא כתב אלא ויתנם יהושע ביום ההוא חוטבי עצים ושואבי מים לעדה, ביום ההוא לזמן מועט.

ד) עיין פירש״י עפ״י פשוטו של מקרא.

הרמים את החמה היה למקרא זה לומר לא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לשמוע השמש בקול איש, אלא על כורחך יהושע בקש רחמים לפני הקב"ה שיעמיד את השמש לפניו עד יקם באויביו ושמע הקב"ה לקולו ואמר לשמש דום לך בפני יהושע ומן היום ההוא ואילך לא היה כיום ההוא לפניו ואחריו שישמע ה' בקול איש שיבקש איש מלפניו שישנה הקב"ה סידרי [בראשית] בשבילו והקב"ה ישמע לו כשם שעמד ליהושע ששינה סידרי בראשית בשבילו, ומפני מה שמע לו לעשות דבר גדול כזה, כי ה' נלחם לישראל, שגם הקב"ה היה רצונו בכך שהוא בכבודו ובעצמו עשה מלחמתו של ישראל. ואף רבותינו לא אמרו [א] שישלוט יהושע בחמה לצוות עליה שתעמוד לפניו אלא על ידי תפלתו שלט בה שעמדה בפניו: (י"ג) וידום השמש וירח עמד, כיון שהמתין השמש שהיה הולך לפני הלבנה על כורהו עמד לו הירח ההולך אחריו כמנהג העולם כששני בני אדם הולכים בזה אחר זה עמד הראשון השיני ממתין בעל כרחו הה"ד וידום השמש וירח עמד. ובבראשית רבה [ב] וידום השמש וירח עמד הלא היא כתובה על ספר הישר, איזהו ספר הישר זה ספר בראשית, ר' הילפי מייתי ליה מן הכא ולמשול ביום ובלילה (בראשית א' י"ז) אילו הצדיקים שמושלין במה שנברא להאיר ביום ובלילה, ר' חנין בשם ר' שמואל בר רב יוסף מייתי ליה מסיפיה דסיפרא ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים (שם מ"ח י"ט) איפשר כן אתמהה? אלא זה יהושע שעומד ממנו שהוא מעמיד גלגל חמה ולבנה שהן שולטין מסוף העולם ועד סופו. רבנן מייתין לה מסיפיה בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדיו אפסי ארץ (דברים ל"ג י"ז), איפשר כן איתמהא, אלא זה יהושע שעומד ממנו שמעמיד גלגל חמה ולבנה שהן שולטין מסוף העולם ועד סופו דאמר ר' שמעון בן יוחי ספר משנה תורה היה סיגנון ליהושע בשעה שנגלה עליו הקב"ה מצאו [יושב] וס' משנה תורה בידו, אמר לו חזק יהושע אמץ יהושע לא ימוש ספר התורה הזה מפיך נטלו והראה לו גלגל חמה, אמר לו כשם שלא דממתי מזה אף אתה דום מלפניו מיד וידום השמש וירח עמד. אמר ר' יצחק [אמר ליה] עבדא בישא לא זבינ' כספיה דאבא את אתמ' לא כך ראה אותך אבא בחלום הנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי (בראשית ל"ז י') מיד וידום השמש וירח עמד. ולפי פשוטו של מקרא עד יקום גוי אויביו, נקמה זו כתובה על ספר הישר, וכן כל האמור בפרשה כתוב על ספר הישר, כאן כת' אל תירא מהם כי בידך נתתים ובספר תורת משה ונתנם ה' לפניכם (דברים ז' כ"ג), כאן כת' לא יעמוד איש מהם בפניך ולהלן כת' לא יתיצב איש בפניך (שם שם כ"ד). ויעמד השמש בחצי השמים, מיכן מנה ר' יוסי שמנה בסדר עולם [ג] יום התקופה היה אימתי חמה עומדת באמצע הרקיע בתקופת תמוז, ומדרש חכמינו [ד] אימתי השמש עומד בחצי השמים בחצי היום, וכת' ולא אץ לבא כיום תמים, פתר' לא מיהר לשקוע וכמה שעות עמד לו בחצי השמים כ"ד שעות הה"ד כיום תמים

א) לא ידעתי אל איזה מאמר כוון המחבר. ב) פרשה ו'. ג) עיין סדר עולם רבא פרק י"א (הוצאת ראטנער צד 48) וע"י נוסחת הכ"י שגורס ג"כ: ר' יוסי בטלים דברי הח' ראטנער שם בהערה 30, במה שכתב לי הר' באמבערגער נ"י. ד) עיין בבלי ע"ז כ"ה ע"א.

ויום שלם הוא כ"ד שעות ומחצית היום עד שתשקע החמה ו' שעות ומעלות השחר עד הצות היום ו' שעות נמצא אותו היום. מזריחתו ועד שקיעתו שלשים וששׁ שעות: (י"ד) ולא היה כיום ההוא לפניו ואחריו לשמוע ה' בקול איש, ואם תאמר הלא להזקיה מלך יהודה נתארך היום כמו כן, תשובה לדבריך הזקיה לא ביקש אות זה שיתארך לו אבל הק' נתן לו דכת' הנני משיב את צל המעלות וגו' (ישעיה ל"ח ח') אבל זה ביקש דכת' אז ידבר יהושע לה' וכת' לשמוע ה' בקול איש למדת שביקש. כי ה' נלחם לישראל, ולאחר שנלחם הק' בישראל ועשו בשונאיהם כרצונם שב יהושע וכל ישראל עמו דכת' (ט"ו) וישב יהושע וכל ישראל עמו אל המהנה הגלגלה, ובעוד שהיו ישראל נלחמים בם ראו חמשה מלכים שה' נלחם לישראל וברחו להם דכת' (ט"ז) וינוסו חמשת המלכים האלה: (י"ח) והפקידו, הפקידו עליה פקידים לשמרה, כמו ויפקד המלך פקידים (אסתר ב' ג'): (כ) ויהי ככלות יהושע ובני ישראל להכותם וגו' והשרידים שרדו מהם ויבאו אל ערי המבצר ולא יכלו עוד לרדוף אהריהם: (כ"א) וישובו כל העם אל המהנה, אבל אל יעלה על דעתך שלאחר ששבו יהושע וכל ישראל עמו אל המהנה הגלגלה הוגד לו ליהושע לומר נמצאו חמשת המלכים, אם אתה אומר כן נוקשת באמרי פיך כשאתה קורא ויאמר יהושע גולו אבנים גדולות וגו' (פסוק י"ח) ואתם אל תעמודו רדפו אחרי אויביכם (פסוק י"ט) לדבריך כבר עמדו מלרדוף ושבו להם הגלגלה כמו שכת' למעלה בעינין וישב יהושע וגו' אלא על כורחך הכתוב חוזר לו לעינין הראשון ומלמדך האיך אירע מעשה, שבעוד שהיו ישראל נלחמים בם ברחו להם דכת' וינוסו חמשת המלכים ואותה שעה ויוגד ליהושע ויהי ככלות וגו' כמו שמפורש למעלה: (כ"א) לא חרץ לבני[א] ישראל לאיש את לשונו, ולא חרץ כלב את לשונו כמו ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו (שמות י"א ז'). ויש מקומות הרבה שקיצרו הכתובים את לשונם ולא ביהנו את דבריהם באר היטיב וסמכו על אנשי לבב הקוראים בהם שיבינו בדבר, כמו אל תשלהנה בחילו ביום אידו (עובדיה א' כ"ג) שפתרונו אל תשלחנה ידיך בחילו, וכן פירש יונתן בתרגום, וכמו ויקחו האנשים מצידם (יהושע ט' י"ד) שפתרונו ויקחו האנשים את דבריהם מלחם צידם שראו אותו יבש, ובמקצת שפירשתי ישמע הכם ויוסיף לקח: (כ"ד) שימו את רגליכם על צוארי המלכים האלה, לקיים מה שנאמר ואתה על במותימו תדרוך (דברים ל"ג כ"ט): (מ) והאשדות, כתרגומו משפך מרמתא, הם יושבי סלע שדרים במקום שמים נובעים מן ההר: (מ"ב) לכד יהושע בפעם אחת, בפרק אחד:

י"א.

(ב) נפות דור, שכונות דור, בלע קונטרידש[ב]: (ח) משרפות מים, תרגומו הריצי מיא, הריצין ונעיצין של מים שהן מלוחים ששורפים אותן מים להוציא מהן

א) בכ"י: את. ב) contrées.

מלח[א], אבל שמעתי משרפות מים, מים חמין כגון חמי טבריא, ופתרון ראשון עיקר: (י״ג) כל הערים העומדות על תילם, פתר׳ כברייתו שלא היו ערים בצורות חומה גבוהה דלתים ובריח. לא שרפם ישראל זולתי [את] חצור לבדה, לפי שהיתה עיר בצורה וראש לכל הממלכות שרפה יהושע: (ט״ו) כאשר צוה ה׳ את משה עבדו, שלא להחיות בהן כל נשמה, וכן צוה משה את יהושע דכתיב ונתנם ה׳ לפניכם ועשיתם להם ככל המצוה אשר ציויתי אתכם (דברים ל״א ה׳). וכן עשה יהושע, כמו שקראת בעיניין שלא השאיר כל נשמה. לא הסיר מכל אשר צוה ה׳ את משה, באותו לשון שהזהירו הקב״ה בתחילת הספר, רק חזק ואמץ מאוד לשמור ולעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי אל תסור ממנו (יהושע א׳ ז׳) באותו לשון מעיד עליו הכתוב שעשה הכל כמו שנצטווה דכתיב לא הסיר דבר מכל אשר צוה ה׳ את משה: (י״ח) ימים רבים עשה יהושע את כל המלכים האלה מלחמה, כלומר אעפ״י שכתובות אילו המלחמות זו בעד זו לא היו בפרק אחד: (כ) לבלתי היות להם תחינה, שלא להוננם, שאילו היו משלימין עמהם לא היו נלחמים והיו מרחמין עליהם: (כ״א) הר ישראל, זהו הר אפרים שנקרא בתלמוד הר המלך[ב]:

י״ב.

(ב) ותיך הנחל, אילו נסין שבנחל: (ז) ויתנה יהושע לשבטי ישראל ירושה כמחלקותם, ועד[ג] ההר החלק, תרגומו טורא פליגא שהולק בין הר יהודה להר שעיר, והר זה משופע מחציו כמין גג, כל ששופע ויורד כלפי דרום קרוי הר שעיר, כל ששופע ויורד כלפי צפון נקרא הר יהודה והר אפרים. בעל גד טירייל כלע׳: (ח) בהר ובשפלה ובערבה ובאשדות ובמדבר ובנגב, כך תהא מצרף את שתי מקראות הללו, כעניין הזה נתנה יהושע ירושה במחלקותם שלא היה אחד מישראל שלא היה לו בהר ובשפלו של הר למטעת כרמים בהר ובשפילו וכן בערבה לזרע השדה, וכן באשדות משפך מים היוצאים בבקעה ובהר להשקות את השדות וכן במדבר למרעה בהמה גסה וכן בארץ הנגב למרעה בהמה דקה, החתי והאמורי, כך חילק להם כל ארץ שבעת עממים הללו:

י״ג.

(ב) כל גלילות הפלשתים, כל יושבי חוף הים הגדול: (ד) הם חמשת סרני הפלשתים העזתי וכו׳, בדבר זה תמהו רבותינו במס׳ חולין[ד] בתחילת המקרא בא לימנות חמשה דכתיב חמשת סרני פלשתים ומסיים בששה ונתנו תשובה לדבר ואמרו עוים מתימן באו דכת׳ בסמוך מתימן: (ו) אנכי אורישם מפני בני ישראל רק הפילה לישראל בנחלה כאשר צויתיך, על ידי משה כי אתה תביא את העם הזה אל הארץ וגו׳ ואתה תנחילנה אותם (דברים ל״א ז׳), וכשנאמר מקרא זה לא

א) עיין רש״י. ב) לא ידעתי אל איזה מאמר כוון המחבר. ג) בכ״י: מן. ד) עיין חולין ס׳ ע״ב,

היה שבט מישראל שלא נכבשה כבר על ידי יהושע רוב נחלתו ונשארה במקצת שלא הורישו יושבי הארץ כמו שמפריש בספר שני בכל שבט ושבט, שבט פלוני לא הוריש את יושבי פלוני, וצוה הקב״ה ליהושע שיפקידו להם שלשה אנשים מכל שבט ושבט ויעברו בארץ בין בערים שכיבשו בין בערים שלא כיבשו ויכתבוה לערים וישובו אליו והוא יחלקנה להם בשילה על פי הגורל וכשומא נתחלקה הארץ בית כור ביהודה ובהר אפרים בכוריים בגליל, ובאורים ותומים ועל פי הגורל כיצד, אלעזר מלובש אורים ותומים ומכוון ברוח הקודש ואומר שבט פלוני יעלה גבולו תחום עכו ויהושע וכל ישראל עומדים שם, טרף בקלפי והעלה מתוכו גורל והגורל נופל לאותו שבט שכוון מתחלה: (ז) ועתה חלק את הארץ הזאת בנחלה לתשעת השבטים וחצי השבט (זה) המנשה, זה פתרונו ויש לך חצי שבט אחד שהוא חצי שבט מנשה ועמו שני מטות שלימים שאין אתה צריך לחלק להם נחלה שכבר לקחו נחלתם אשר נתן להם משה בעבר הירדן: (כ״ב) בלעם הרגו אל חלליהם, כמו עם חלליהם: (כ״ז) הירדן וגבול עד קצה ים כנרת, ויש לה לים אפיקים מעבר לירדן ומעבר לארץ ישראל:

י״ד.

(ג) וללויים לא נתן נחלה בתוכם: (ד) כי היו בני יוסף שני מטות, כלומ׳ [א] אם תאמר מאחר ששני המטות וחצי מטה לקחו נחלתם מעבר לירדן וגם שבט לוי לא היה להם נחלה, האיך נשארה הארץ להלק אותה לתשעת המטות והצי המטה והלא לא נשארו מי״ב מטות כי אם שמונה מטות וחצי, לכך כתוב בסמוך כי היו בני יוסף שני מטות כלומר אל תתמה בדבר ששלשה עשר מטות היו שבני יוסף היו שני מטות מנשה ואפרים כמו שבירכו ישראל אביו אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי (בראשית מ״ח ה׳) הרי לך שלתשעת המטות וחצי נשארה הארץ להלק. כתיב (לעיל י״ב ה׳) והצי הגלעד גבול סיהון מלך חשבון וכתיב (י״ג ל״א) והצי הגלעד ועשתרות ואדרעי ממלכת עוג בבשן, למדת שמשל שניהם היה כל הגלעד הציו לזה והציו לזה: (ה) ואנוכי מלאתי אחרי ה׳ אלהי, אדם שעושה רצון רבו במקצת ומבטל במקצת אין זה ממלא רצון רבו, אבל כשאינו מפיל דבר מכל אשר מצווה עליו הרי זה נקרא ממלא רצון רבו כיהושע וכלב שמלאו אחרי ה׳ [ב]: (ט) אם לא הארץ אשר דרכה רגלך בה לך תהיה לנחלה ולבניך עד עולם, הה״ד כלב בן יפונה הוא יראנה ולו אתן את הארץ אשר דרך בה ולבניו יען כי מלא אחרי ה׳ (דברים א׳ ל״ו) וזהו הר חברון שדרך בה דכתיב עלו זה בנגב ועליתם את ההר (במדבר י״ג י״ז) וכתיב ויעלו בנגב ויבא עד חברון (ישם שם כ״ב) [ג]: (ז—י) בן ארבעים שנה אנוכי בשלח משה עבד ה׳ אותי מקדיש ברנע (לראות) [לרגל] את הארץ, ועתה [הנה] החיה ה׳ אותי כאשר דבר, זה ארבעים והמיש שנה מאז דבר ה׳ את הדבר הזה אל משה אשר

א) עיין גם רד״ק. ב) עיין במדבר ל״ב כ״ה. ג) עיין מה שדרשו רז״ל על פסוק זה בסוטה ל״ד ע״ב.

הלך ישראל במדבר ועתה [הנה] אנכי היום חמש ושמונים שנה, כאן למדנו ששבע שנים עשו מכבשין את הארץ, לפי ששנה ראשונה לצאתם מארץ מצרים הוקם המשכן שניה כששלח משה מרגלים מקדש ברנע עד אשר עברנו את נחל זרד שלושים ושמונה שנה ולאחר שכיבשו ובאו להלק את הארץ אמר כלב ליהושע זה ארבעים וחמש שנה מאז דבר ה׳ אל משה, כאן למדנו ששבע שנים מכבשין. וכן מפרש בערכין (דף י״ג ע״א): (י״א) ככחי אז וככחי עתה, שמא תאמר כבר זקנתי ולא אוכל להוריש את הענקים משם, לכך אמר ככחי אז וככחי עתה למלחמה: (י״ב) כי אתה שמעת ביום ההוא כי ענקים שם וערים גדולות בצורות, הוא שאמרו המרגלים אפס כי עז העם היושב בארץ והערים בצורות גדולות מאד וגם ילידי הענק ראינו שם (במדבר י״ג כ״ח). אולי ה׳ אותי והורשתים, ונתקיים כי המקרא שכת׳ ויהי ה׳ את יהודה ויורש את ההר (שופטים א׳ י״ט): (ט״ו) ושם חברון לפנים קרית ארבע, לפי שיושב בה האדם הגדול בענקים, אביהם של ענקים ושלשת בניו אחימן ששי ותלמי א׳, וביון שפינו משם הארץ שקטה המלחמה, ועל שם ארבעתם נקראת העיר לפנים בעודם בה קרית ארבע. ומדרש בראשית רבה (פרשה נ״ח) ושם חברון לפנים קרית ארבע, מפני שנקברו בה ארבעה צדיקים, אדם הראשון ואברהם ויצחק ויעקב, לפיכך נקראת קרית ארבע. האדם הגדול בענקים, זה אברהם שנתנסה בעשר נסיונות, שתי היה״ן דורש האדם הגדול שיכול לומר אדם גדול מה ת״ל האדם הגדול אלא זה אברהם שנתנסה בעשר נסיונות. והארץ שקטה ממלחמה, ראויים היו ישראל ליכנס לארץ ישראל משנה ראשונה שיצאו ממצרים אלא שכיבדו את האדם הוא אברהם שאמרו לו נשיא אלקים אתה בתוכנו (בראשית כ״ג ו׳) שקטה עליהם מלחמה ארבעים שנה:

ט״ו.

(א) ויהי הגורל למטה בני יהודה למשפחתם אל גבול אדום, עכשיו מונה לו עיירות העומדות על הגבול. נגבה, בדרומה של ארץ ישראל ואותן עיירות מבדילין בין גבול אדום ובין גבול בני יהודה, דדרומו של יהודה הוא גבול אדום, ודרומם של כל השבטים הוא גבול יהודה, ומניין שדרומו של יהודה הוא גבול אדום, מדבר צין נגבה מקצה תימן, בסוף דרומו של ישראל: (ב־ג) ויהי להם גבול נגב, עכשיו מתחיל למנות רצועה של יהודה ומקיף אותה סביב לארבעת מקצעותיה, בתחלה מונה עיירות העומדות בדרומו ומבדילות בין גבול יהודה ובין גבול אדום והולך ומונה מקצת ים המלח מאותו לשון של ים המלח הפונה נגבה שאף ים המלח יש לו ארבע פאות, צפונה שלו הירדן שהוא נופל לתוכו דכתיב המים היורדים על ב) ים הערבה ים המלח תמו נכרתו (יהושע ג׳ ט״ז), דרומו שלו ארץ העמים, מזרח שלו בעבר הירדן אל צד בני ראובן ובני גד וחצי שבט המנשה מערב שלו נחלת יהודה ומתחיל לימשך רצועה שלו במיצר דרום מקצה ים המלח מאותו

א) עיין גם מ״ש רש״י בשם ד״א. ב) בכ״י: עד.

לשון הים הפונה נגבה ממקום שדרומו של ים המלח כלה לצד מערב וזהו מקצה ים המלח מן הלשון הפונה נגבה ומושך והולך דרום יהודה עד שכלים תוצאותיו אל ים הגדול הוא ים פלשתים דכתיב והיו תוצאותיו הימה (יהושע ט"ז ח') ואלה הם הערים העומדות על גבולו בדרום שלו מקצה ים המלח מן הלשון הפונה נגבה יצא גבולו אל מנגב למעלה עקרבים כשהחבל הולך בדרומו של מעלה עקרבים נמצא שהחבל קולט כל מעלה עקרבים בתחומו של יהודה. ועבר צנה, חבל עבר בתוך צינה, מן החבל ולפנים כלפי צפון תחום יהודה מן החבל ולחוץ כלפי דרום תחום.א) וכן בכל מקום שתמצא ועבר מקום פלוני, מן החבל ולפנים תוך התחום של שבט ומן החבל ולחוץ חוץ לתחום של אותו שבט. ועלה מנגב לקדש ברנע, ממה שכת' שהחבל עלה מנגב לקדיש ברנע, למוד מכאן שהחבל קולט את כל קדיש ברנע להלקו של יהודה. בחצרון הוא אומר ועבר הצרון ובאדרה הוא אומר ועלה אדרה ללמדך שאין פתרונו שוה. וכמדומה שחצרון שנאמר בו ועבר פתרונו שעבר החבל באמצעיתו מן החבל ולפנים כלפי צפון מן התחום, מן החבל ולחוץ כלפי דרום חוץ לתחום, ואדרה שכתוב בו ועלה כך פתרונו, הגבול הולך ועולה לאדרה שכל חלקו של יהודה הולך ועולה ואינו יורד עד סמוך לים הגדול במערב ארץ ישראל ואף אדרה בחלקו של יהודה. ונסב הקרקעה, כאן סתם המקרא את דבריו שלא פירש באיזה רוח יסוב אותו הכל, אם לרוח דרומית יסוב נמצא שהחבל קולט קרקעה לחלקו של יהודה, ואם לרוח צפונית יסוב אותו נמצא החבל מוציאו מחלקו של יהודה: (ד') ויצא, החבל. נחלה מצרים והיו תוצאותיו גבול ימה זה יהיה לכם גבול נגב, כאילו אומר הרי פירשתי לך מיצר דרומו של יהודה באורך נחלתו: (ה') וגבול קדמה ים המלח עד קצה הירדן. פתרונו וזה יהיה לך גבול מזרחו של יהודה כל משך ים המלח מדרומו של ים המלח עד קצה הירדן, פתר' עד מקום שהירדן נופל לים המלח שזהו צפונו של ים המלח, כל זה רוחבו של תחום יהודה במזרח. וגבול לפאת צפונה, מלשון הים מקצה הירדן, כלומר הרי פירשתי לך אורך התחום כלפי דרום ורוחבו כלפי מזרח וזה יהיה לך אורך התחום כלפי צפון מן המזרח למערב שזה מלשון הים, מלשון ים המלח, ומאיזה לשון? אני אומר לך מן לשון צפונית מערבית שהירדן נופל לתוכו שזהו בקצה הירדן: (ו) ועבר מצפון לבית הערבה, מכלל שהחבל קולט בית הערבה לתוך תחומו של יהודה: (ז) וצפונה פונה אל הגלגל, נמצא הגלגל בתוך שלו, שהגלגל נשאר בדרום החבל למעלה אדומים אשר מנגב לנחל. עין רוגל, תרגומו עין קצריא ופת' מעיין הכובשים: (ח) ועלה הגבול גי בן הנם, אל כתף היבוסי מנגב היא ירושלים, כשהחבל עולה אל כתף ירושלים בדרומה של ירושלים, נמצא שהחבל פולט את ירושלים מחוץ לתחומו של יהודה כלפי צפון ומניחה בחלקו של בנימין, וזו היא ששנינוב), מה היה בחלקו של בנימין ירושלים והר הבית והלשכות והעזרות

א) כאן חסרון בכ"י. ב) המחבר כוין בוראי אל המאמר באבית דר' נתן פ' ל"ה (הוצאת שעכטער צד 104), אבל מה שמביא פה אודות חלקו של בנימין נמצא שם על שם שבט יהודה. וע"ע בירושלמי מגילה כוף פ"א דף ע"ב ע"ד.

ובמקצת אל כתף היבוסי מנגב ירושלים הוא מקום המזבח שקנה דוד מאת ארונה היבוסי היתה רצועה יוצאה מחלקו של בנימין ונכנסה להלקו של יהודה ועליה מזבח בנוי דכתיב אל כתף היבוסי מנגב היא ירושלים: (ט) ותאר הגבול, כל מקום גבוה כתיב בו ועלה הגבול וכל מקום נמוך כתיב בו וירד, אבל מקום שוה שאין בו לא עלייה ולא ירידה כתיב בו ותאר בל״ע אַדְרְצֶבְט [א], כמו יתארהו בשרד וגו׳ ובמחוגה יתארהו (ישעיה מ״ד י״ג): (י) מבעלה [ב] ימה אל הר שעיר, פתרונו למערבו של הר שעיר והיו תוצאותיו הימה: (י״ב) וגבול ים הימה הגדול וגבול, כלומר הרי פירשתי לך גבול בני יהודה לשלש רוחותם, רוח הדרום רוח הקדים רוח הצפון, וזה יהיה לך גבול מערב לרוחב התחום, הים הגדול העומד במערבו של ארץ ישראל וגבול, אילו ניסין שבים. זה גבול בני יהודה למשפחותם, וכל עיירות המנויות כאן אינו כי אם עיירות העומדות על הגבול, כדאמר רב יהודה אמר רב [ג] לא מנה יהושע אלא עיירות העומדות על הגבול אבל עיירות שעומדות בתוך הגבול לא נימנו כאן: (י״ו) וילכדה עתניאל בן קנז אחי כלב, אביו של כלב הצרון דכתיב וכלב בן הצרון, מת הצרון ונשאה קנז לאמו של כלב והוליד את עתניאל נמצא עתניאל אחי כלב מן האם, ולפי שקנז גידל את כלב חורגו נקרא קניזי על שמו ללמדך שכל המגדל וכו׳ בכתובות [ד]: (י״ח) ויהי כבואה, ויהי בשלוח אותה אביה החוצה מביתו לבית בעלה. ותסיתהו, עכסה לעתניאל בעלה. לישאול מאת אביה שדה, שישאל עתניאל בעלה מאת אביה קודם הכנסתה לחופה. ותצנח מעל החמור, ותכנע ראשה בעוד שהיא רוכבת על החמור לדבר אל בעלה עתניאל ותדבר אליו שישאל מאת אביה שדה בטרם יביאנה עתניאל אליו הביתה וירא אביה אותה וירע בעיניו מאד שמתלחשת עמו בפני רבים קודם כניסת[ה] לחופה ויאמר לה כלב מה לך, (י״ט) והיא השיבה לו תנה לי ברכה, פתר׳ ארץ מבורכת במים, כי ארץ הנגב נתתני, פתר׳ ארץ צמאה למים כמו כאפיקים בנגב (תהלים קכ״ז ד׳) וכן כל דבר נגוב פתרונו יבש. נתתני, תיבה זו מתחלקת לשנים ומשתמש במקום נתת לי ורבים כמוה במקרא כמו בשלם הבשר (מלכים א׳ י״ט כ״א) שפתרונו בשל להם הבשר, ובמקצת שפירשתי תבין את רובם. ונתתה לי גֻלות מים, עיינות מים כמו וגולה על ראשה (זכריה ג׳ ב׳). ויתן לה כלב את גולות עליות ואת גולות תחתיות, פתרונו בכל מים [ה] שנתן לה כלב נתן עיינות מים יוצאים בבקעה ובהר, אם נתן לה בהר אותו [הר] [ו] היה ארץ מוצא מים, ואם נתן לה בבקעה גם אותה בקעה היתה ארץ אגמי מים: (מ״ה) עקרון ובנותיה והצריה, לא מפני שכיבשם יהושע כבר אלא שהגיע להלקו על פי הגורל שאם יכבשם היום ומחר שידעו שהגיע לחלקו של יהודה: (ס״ג) ואת היבוסי יושבי ירושלים לא יכלו בני יהודה להורישם, עד שבא דוד והורישו דכת׳ ויאמר דוד ביום ההוא כל מכה יבוסי וגו׳ (שמואל ב׳ ה ׳ח׳):

א) adrecevet, gerade richten. ב) בכ״י: מבעלהן ימה. ג) מאמר דומה לזה נמצא בירושלמי מגילה פרק א׳ הלכה א׳ (דף ע׳ סוף ע״א): ר׳ יוסי ב״ר חנינא אומר המסוכות לספר מנה. על זה העירני אדומ״ו הר״ר אברהם ברלינער נ״י. ד) המאמר הוא בסנהדרין י״ט ב׳ כמו שהראה לי הר׳ באמבערגער נ״י. ה) כן הוא בכ״י, ולענ״ד יש לגרוס: מקום. ו) כך יש להשלים לענ״ד.

ט"ז.

(א) א)[ויצא הגורל לבני יוסף מירדן ירחו למי יריחו מזרחה, לפי שנפל לו גורל בצפונו של יהודה כדכת' יהודה יעמוד על גבולו מנגב ובית יוסף יעמדו על גבולם מצפון (יהושע י"ח ה') והירדן נופל לים המלח לפיכך יצא הגורל לבני יוסף מירדן יריחו למי יריחו מזרחה שהירדן עומד למזרח ארץ ישראל אבל למטה מן הירדן הוא ים המלח אי אפשר לו לתחום ששם יוצא גורל בני יהודה רוחב גבולו כדכת' ויהי הגורל למטה בני יהודה (ט"ו מ"א) וכת' וגבול קדמה ים המלח עד קצה הירדן (שם ה')]. ויצא הגורל ב) לבני יוסף, כשהוא אומר לבני יוסף למדת שבגורל זה אפרים ומנשה במשמע, ויצא הגורל לבני יוסף מירדן יריחו למי יריחו מזרחה, הגורל מתחיל לימשך במי יריחו שהן במזרחה של ארץ ישראל ומושך והולך כל אורך ארץ ישראל מצד דרום עד הים הגדול דכת' והיו תוצאותיו הימה, כמו שקורא והולך, המדבר עולה בהר בית אל, ויצא מבית אל לוזה וגו' עד גבול בית חורון תחתון ועד גזר והיו תוצאותיו הימה, וכל העיירות הללו היו עומדות בדרום: (ד) וינחלו בני יוסף מנשה ואפרים, כאילו אומר דע לך שרצועה זו שכתבתי לך כאן לא תאמר שבט אחד נוהלה אלא שני שבטים נחלוה שהן מנשה ואפרים: (ה) ויהי גבול בני אפרים למשפחתם, ויהי גבול נחלתם מזרחה עד בית הורון עליון, כלומר כבר פירשתי מיצר דרום של רצועה זו, והרי הכת' חוזר ומפריש לך מיצר מזרח כמה רוחבו מן הדרום לצפון דכת' ויהי גבול נחלתם מזרחה עטרות אדר שהוא במזרח דרום סמוך לירדן עד בית חורון עליון שאף הוא סמוך לירדן למזרח צפון של רצועה, וזה יהיה לך רוחב הרצועה במזרח והמבין בדבר יפלא בעיניו לומר שרצועה זו אפרים ומנשה נחלוה, מפני מה אינו מזכיר מנשה ברוחב מיצר מזרח, כשם שהזכיר אפרים דכת' ויהי גבול בני אפרים למשפ' ויהי גבול נחלתם מזרחה וגו' יבין בדבר שגורל זה צר הוא כלפי מזרח שסמוך אל הירדן אין תופס רוחב מיצר זה כי אם אפרים לבדו ומשמתחיל לימשך לאורכו מן המזרח למערב מרחיב והולך מאחריו כלפי מערב כל כך שאפרים ומנשה נאחזים בו כמו שמפריש בעניין והערים המובדלות לבני אפרים בתוך נחלת בני מנשה, אבל במזרח בתחילת הגורל של נחלתו עד המכתשת שמישם מתחיל שבט מנשה לנחול מן הצפון ומישם הולך ומרחיב הגבול ונוהלין שניהם עד ים הגדול: (ו) ויצא הגבול הימה המכמתת מצפון ונסב הגבול מזרחה וגו' למעלה פירש לך אורך הגבול כלפי דרום מירדן יריחו עד הים הגדול ורוחב הגבול כלפי מזרח מעטרות אדר עד בית הורון עליון ועכשיו מפרש לך אורך הגבול כלפי צפון מן המערב למזרח עד שפוגע ביריחו ויצא הגבול הימה המכמתת מצפון, כלומר מישך זה מתחיל לימשך מן הים שהוא במערב עד המזרח כלפי צפון, וזהו ונסב הגבול מזרחה, ולשון ונסב משמע שעכשיו הוזר הלילה מן המערב

א) בכ"י נמצא זה הפירוש קודם התחלת סי' ט"ז ובאשר לפי דעתי דברים אלו אינם להמחבר, ע"כ שמתים פה בסימני הסגר והקורא ישפוט לפי דעתו, ועיין בהחלק האשכנזי. ב) בכ"י: הגבול.

למזרח כל אורך הצפון שכשהתחיל לפרש אורך משך הדרום מפרש והולך מן המזרח למערב וכשמפרש לך מיצר צפון חוזר ומפרש מן המערב למזרח כאדם שהוזר הלילה והולך אחורנית, לפיכך נופל הלשון לומר בו ונסב. ממזרח ינוחה׳ כלו׳ כל תאנת שילה עבר אותו החבל עד שמגיע למזרח ינוחה, וזהו ועבר אותו ממזרח ינוחה: (ח) מתפוח (ירד) [ילך] הגבול ימה נחל קנה, ומשפירש לך ג׳ רוחות הללו משך דרום ומשך צפון ורוחב הגבול כלפי מזרח חוזר ומפרש לך רוחב הגבול כלפי מערב דכת׳ מתפוח ילך הגבול ימה נחל קנה, כלו׳ כמה רוחבו כלפי מערב מתפוח שהוא במערב צפון עד נחל קנה שהוא במערב דרום ומניין שתפוח בצפונית מערבית דכתיב למנשה היתה ארץ תפוח (י״ז ח׳) וכתיב נגבה של אפרים וצפונה של מנשה ומניין שנחל קנה בדרום דכתיב וירד הגבול נחל קנה נגבה לנחל הערים האלה לאפרים (י״ז ט׳), נמצא שגורל זה נחלק לשני שבטים האלה, למנשה היתה ארץ תפוח כלומר שדה עיר תפוח ובנותיה והצריה היה משל מנשה ותפוח עצמה היתה סמוכה אל גבול מנשה אבל משל אפרים היתה דכת׳ ותפוח אל גבול מנשה לבני אפרים, וירד הגבול נחל קנה נגבה לנחל הגבול כלה במערב, ומידת רוחבו מתפוח שהוא בצפונית מערבית יורד עד נחל קנה שהוא בדרום הגבול ונגבה לנחל. קנה שם מקום הוא ועומד בדרום הנחל, ולפי שעומד על שפת הנהל נקרא נחל קנה ונחל זה הולך מן המזרח למערב, והערים העומדות לדרום הנחל לאפרים דכת׳ וגבול מנשה מצפון לנחל נגבה לנחל אפרים, וצפונה לנחל מנשה, הערים האלה לאפרים בתוך ערי מנשה זו היא תפוח שהיתה עומדת בגבול מנשה והיתה משל אפרים דכתיב ותפוח אל גבול מנשה לבני אפרים:

י״ז.

(ה) ויפלו חבלי מנשה עשרה לבד מארץ הגלעד והבשן אשר מעבר לירדן, חבלי מנשה עשרה כיצד, הרי הוא אומר ויתן משה להצי שבט מנשה (בן יוסף) וגו׳ וחצי הגלעד ועשתרות ואדרעי ערי ממלכת עוג בבשן לבני מכיר בן מנשה להצי בני מכיר [למשפחותם] (והושע י״ג כ״ט—ל״א), למדת שנחלקו בני מכיר חציים בעבר הירדן והציים בארץ ישראל, וכמה בנים היו לו למכיר? ששה, שכן הוא אומר בפרשת פינחס בני מנשה למכיר משפחת המכירי ומכיר הוליד את גלעד וכתיב ואלה בני גלעד איעזר משפחת האיעזרי להלק משפחת החלקי לאשריאל משפחת האשריאלי לשכם משפחת השכמי ושמידע משפחת השמידעי והפר משפחת החפרי (במדבר כ״ו כ״ט—ל״ב), ואי אפשר לומר ששלשה בתי אבות שלימין נטלו חלק בארץ ישראל שבהלוקי יהושע הוא אומר ויהי לבני מנשה הנותרים למשפחתם לבני אביעזר ולבני חלק ולבני אשריאל ולבני שכם ולבני חפר ולבני שמידע (י״ז ב׳), ואם השלשה נטלו בעבר הירדן והשלשה בארץ כנען לא היה לו למקרא לכתוב כאן אלא שלשה בתי אבות והוא מזכיר ששה כשבאו להלוק בארץ כנען אלא על כורחך כל בית אב ובית אב של ששה בני גלעד בן מכיר נחלק לשנים הציו בעבר הירדן והציו בארץ כנען לכך מנה לו

הכתוב ארץ כנען חבלי מנשה עשרה ששה של ששה בתי אבות וארבעה של בנות צלפחד, אחד משל אביהן שהיה מיוצאי מצרים, ושיני שהיה אביהן בכור ונוטל פי שנים, שלישי שחלקו עם אחיו בנכסי חפר וחד אחיו דאבא הוה לו כדאיתא בפרק יש נוחלין (דף קי"ח ע"ב), וגימגום גדול בדבר, ותשובה גדולה יש להשיב עליו שאם תנא להלק כל בית אב ובית אב מאילו ששה בתי אבות ליתן לכל אחד מבניהם חבל בפני עצמו מפני שאף בניהם יצאו ממצרים על כורחך תמצא שנפלו חבלי מנשה בארץ כנען יותר מאילו. ואשר דברו אמת ישים מחשך לאור ומעקשים למישור: (ט) וגבול מנשה מצפון לנחל, נחל היה עובר ממזרח למערב נגבה של נחל אפרים, צפונה של נחל מנשה: (י) ויהי הים גבולו וגבולו היה כלה אל הים הגדול. ובאשר יפגעון מצפון, פתרונם ובני מנשה יפגעון באשר מצד צפון שצפונו של מנשה הוא אשר ודרומו של אשר הוא מנשה. וביששכר ממזרח, שיששכר תפס לו חבלו מן הירדן לצפונו של אפרים ומושך והולך תחומו כדי צורכו וכלה למקום שמתחיל להרחיב הגבול לתפוס גורל שלו בצפונו של אפרים ונוהלין והולכין עד הים הגדול, נמצא שיששכר נוהל במזרח מנשה והיו בני שבטו של יששכר מועטין שלא הספיק לימשך יציאותיו עד הים וכלה תחומו באמצע אורך ארץ כנען ולמקום שכלה תחומו תפס לו מנשה והיו תוצאותיו הימה, נמצא שיששכר ישב לו במזרחו של מנשה וזהו ביששכר ממזרח: (י"א) שלשת הנפת, תרגומו תלתא פילכין, שכונות קונטרידש א) בל"ע ויהי למנשה ביששכר היושב למזרחו ובאשר היושב לצפונו בית שאן ובנותיה וגו' (י"ד) וידברו בני יוסף את יהושע לאמר, מדוע נתתה לי נחלת גורל אחד וחבל אחד, מהו אומר למעלה בעיניין (ט) ערים האלה לאפרים בתוך ערי המנשה, כאן לימדך הכתוב שלשני השבטים האלה מנשה ואפרים יצא גורל אחד וחבל אחד, וכן הוא אומר (ט"ז ה') הערים המבדלות לבני אפרים בתוך נחלת בני מנשה ועל דבר זה צעקו בני יוסף אל יהושע לאמר מדוע נתתה לי וגו' ואני עם רב, כלו' אין לשנינו הר אפרים, עד אשר [עד] כה ברכני ה', פתר' כל כך ברכני ב) ה' בעם רב, שאפילו כשאני מגיע עד כה עד הים הגדול אינו מספיק לנו: (ט"ו) ויאמר אלהם יהושע, אם עם רב אתה עלה לך היערה, עלה לך בארץ הפריזי והרפאים שהם עם רב כעצי היער. ובראת לך שם, פתרונו ותכרות את העצים שביער כמו וברא אותם בחרבותם (יחזקאל כ"ג מ"ז) שתשמיד את הפריזי ואת הרפאים משם, לפי שהם עם רב כעצי היער ואתה עם רב צא והלחם בעם רב, וממשמע שאומר עלה לך אתה למד לפי דרכך שאותו מקום שהוא ממשל אותו ליער הר הוא, וכן מפרש בסוף העיניין (י"ח) כי הר יהיה לך כי יער הוא, כאן לימדך שהמקום שאמר להם לבראותו הר היה, ולפי דבריו מצאו לו תשובה ואמרו לו לא ימצא ג) לנו ההר הה"ד (ט"ז) ויאמרו בני יוסף לא ימצא לנו ההר. ואם תאמר אם לא ימצא לכם ההר הוסיפו עליו וכיבשו לכם את יושבי העמק, לכך נאמר ורכב ברזל לו (לכל) [בכל] הכנעני היושב בארץ

א) contrées. ב) בכ"י כתוב עליו מלמעלה: הרבני. ג) בכ"י כתוב עליו מלמעלה: מספיק.

העמק לאשר בבית שאן ובנותיה ולאשר בעמק יזרעאל, ואין אנו יכולים להוריש את יושבי העמק לפי שרכב ברזל להם. ומעתה אל יתמה המשכיל לומר האיך היה לו למנשה בית שאן ובנותיה ויבלעם ובנותיה בישׂשכר ובאשר שקראת למעלה בעיניין ויהי למנשה בישׂשכר ובאשר בית שאן ובנותיה ויבלעם ובנותיה ואת יושבי דאר ובנותיה וגו׳ (למעלה פסוק י״א) וכי אדם שמשליך חבל בגורל מעקם הוא את החבל לכאן ולכאן או מישרו כמין יתר דרוכה, על כורחך הוא משליכו בקו המשקולת ונוטה לו, אף כאן כשיצא הגורל לבני יוסף נטה החבל מן המזרח למערב בקו, ומאחר שכן הוא האיך נפלה לו למנשה בישׂשכר ובאשר? ושמא תאמר אף ישׂשכר ואשר באותה רצועה נוחלין, וכי אפשר דבר זה לומר והלא כבר נאמר ובאשר יפגעון מצפון ובישׂשכר ממזרח (למעלה פסוק י׳) אלא על כורחך כשנפל לו החבל דרך[א] נפל לו ממזרח למערב עד שכלו תוצאותיו הימה ולא הספיק לו וידברו אל יהושע לאמר מדוע נתתה לי נחלה בגורל אחד וחבל אחד ואני עם רב, ויהושע השיב להם אם עם רב אתה עלה לך בארץ הפריזי והרפאים בחלק ישׂשכר ואשר ותוריש משם את הפריזי והרפאים, שהרי ישׂשכר ואשר אינם יכולים להם כי מעט המה, ופרזי ורפאים עם רב ואתה עם רב ותוכל להורישו: (י״ז) ויאמר יהושע אל בית יוסף לאפרים ומנשה עם רב אתה וכח גדול לך, אמר להם יהושע דבריכם סותרים אילו את אילו, אתה אומר ואני עם רב [ואם][ב] עם רב אתה בידוע[ג] שכח גדול לך, שכל שבט ושבט שהוא עם רב כח גדול בשבט לפי מרבית עם שבשבט ומאחר שכח גדול לך מפני מה אתה מתיירא להלחם בכנעני יושב בארץ העמק מאחר שעם רב אתה, לא יהיה לך גורל אחד, אי אפשר שיהיה לך גורל אחד לפי שאינו מספיק לך: (י״ח) כי הר יהיה לך, כי הר זה שהפרזי והרפאים יושבים בו ראוי להיות לך. כי יער הוא, לפי שהוא מרובה באוכלוסין ותוכל לו ובראתו, ארוד לוי[ד] בל״ע, ואף[ה] בלשון אשכנז קורין רוד״ן[ו] שעוקרין שורשי האילנות לחוץ. והיה לך תוצאותיו, כלומר אם לא ימצא לך ההר שאין לך דיי בכך, והיו לך[ז] תוצאותיו, כבוש עמו׳ תוצאות ההר, הן יושבי העמק. כי תוריש את הכנעני, שאתה יכול להוריש את הכנעני היושב בארץ העמק ואין שבט אחר יכול להורישו כי רכב ברזל לו כי חזק הוא:

י״ח.

(א) ויקהלו כל עדת בני ישראל שילה וישכינו שם את אהל מועד והארץ נכבשה לפניהם, כיבוש הארץ גורם לוישכינו שם את אהל מועד, שמשנכבשה לפניהם הארץ נבחרה שילה מקום שכינה כדכתיב ועברתם את הירדן וישבתם בארץ אשר ה׳ אלהיכם מנחיל אתכם והניח לכם מכל אויביכם מסביב וישבתם בטח והיה המקום אשר יבחר ה׳ אלהיכם לשכן שמו שם שמה תביאו את כל

א) כפי הנראה יש בזה חסרון מלה אחת. ב) השלמתיו עפ״י משמעות הענין. ג) בכ״י: בידע.
ד) מלה זו אין לעמוד על מתכונתה ע״פ הנמצא בספרי מילין ואולי היא lui (?) erod *. ה) נראה לי כי זה הוסיף איזה מתלמידי הרב בן ארץ אשכנז המעתיק את הכ״י. ו) roden. ז) בכ״י: לו.

אשר אנכי מצוה אתכם עולותיכם וזבחיכם וגו׳ (דברים י״ב י׳ וי״א): (ה) והתחלקו אותה לשבעה חלקים, ולפי שיהודה יעמוד על גבולו מנגב וכן בית יוסף כבר עומדין על גבולן מצפון, יעמוד לשון הווה הוא ואין משמעו כאן להבא, יעמוד בלע״ז אשטיי״ט א) : (ו) ואתם תכתבו את הארץ, שתכתבו סכום הערים וכן עשו כאשר מפוריש למטה בעיניין ויכתבוה לערים: (ז) כי אין חלק ללויים בקרבכם וגם לשבט לוי אין צריך להפריש להם חלק שאם אתה אומר כן נמצא שצריך להלק אותה לשמונה חלקים אם שבט לוי בכלל נוחלין, לכך אני אומר לכם שאין חלק ללויים בקרבכם. ושמא תאמר אפילו כשאתה מוציאב) שבט לוי מכלל נוחלין עדיין אתה צריך להלק אותה לתשעה המטות וחצי המטה שהרי ראובן וגד וחצי שבט המנשה יורשין כשאר שבטים, לכך נאמר וגד וראובן וחצי שבט המנשה לקחו נחלתם מעבר לירדן: (י״א) ויעל [גורל] מטה בני בנימין וגו׳ (י״ב) ויהי להם הגבול לפאת צפונה, לפאת צפון של בנימין שזהו דרומו של בית יוסף. מן הירדן, חלק שלו מתחיל לימשך מן הירדן שהוא במזרח והולך ומושך כל אורך הצפון עד שמגיע לים הגדול שהוא במזרח כמו שמפריש והולך ועלה הגבול אל כתף יריחו מצפון מצפונה של יריחו, נמצא יריחו קלוט בתוך תחומו של בנימין: (י״ג) ועבר משם הגבול לוזה אל כתף לוזה היא בית אל, נמצא החבל פולט את בית אל מחלקו של בנימין ומניחו להלקו של יוסף. וירד הגבול עטרות אדר על ההר אשר מנגב לבית חורון תחתון, כאן כלה המשך של גבול צפון. ודע שאין זה עטרות אדר הנזכר בגבול אפרים דכתיב ויהי גבול בני אפרים למשפחתם ויהי גבול נחלתם מזרחה עטרות אדר עד בית הורון עליון (ט״ז ה׳), כי אותו עטרות אדר הוא במזרח בגבול אפרים וזה עטרות אדר בגבול בנימין במקצוע צפונית מערבית בקצה גביל צפון הכלה במערב: (י״ד) ותאר הגבול ונסב לפאת ים נגבה, הרי למדת שבית הורון תחתון הוא אורך גבול צפון של בנימין ומשם הוזר חוט החבל לרוחב המערב עד קרית בעל היא קרית יערים ושם כלה רוחב גבול בנימין למערב דכתיב והיו תוצאותיו אל קרית בעל היא קרית יערים שהיא עיר בני יהודה. זאת פאת ים, זה רוח גבולו של בנימין כלפי מערב: (ט״ו) ופאת נגבה מקצה קרית יערים, כאילו אומר הרי פירשתי לך שתי רוחות של בנימין משך הצפון מן הירדן עד ההר אשר על פני בית הורון תחתון, ורוחב המערב מן ההר אשר על פני בית הורון עד קרית יערים אשר ליהודה משמגיע לקרית יערים שהיא מיצר דרומו של בנימין חוזר הכתוב ומקיף חלילה ומונה עירות העומדות על הגבול בדרומו של בנימין מן המערב למזרח עד הירדן וזהו ופאת נגבה מקצה קרית יערים. ויצא הגבול ימה, אי אפשר שימה זה ים הגדול, שהרי הכתוב חוזר לו להקיף חלילה משך הדרום מן המערב למזרח עד הירדן כמו שמפריש והולך, לפיכך אי אפשר לומר כך אלא על כורחך ים זה ים אחר שעומד בין קרית יערים ובין מעיין מי נפתוח. ודע שכן הוא שאף בגבול יהודה כשמונה עירות העומדות על גבולו ממזרח למערב במשך צפון שלו מונה כל המקומות המנויין כאן וכשמגיע

א) steht = esteit. ב) בכ״י: מוצא.

לי למקומות המנויין כאן הוא אומר (ט"ו ח') ועלה הגבול אל ראש ההר אשר על פני גיא הנום ימה אשר בקצה עמק רפאים, ומהו (שם ט') ותאר הגבול לראש ההר אל מעין מי נפתוח, למדתה ממה שכתוב אשר על פני גי [בן] הנום ימה, שים אחד עומד בין שניהם וליהודה עומד בצפון ולבנימין עומד בדרום, ובין בדבר וש ים לכך שתוצאות גבול בנימין במערב אין מגיעין לים הגדול כלל ובלל שבשתדקדק בדבר תמצא מקומות הרבה בין קרית יערים שהוא סוף גבול בנימין עד הים הגדול כמו שקראת בנחלת בני יהודה דכתיב (שם) ותאר הגבול בעלה היא קרית יערים (שם י') ונסב הגבול מבעלה ימה אל הר שעיר ועבר אל כתף הר יערים מצפונה היא כסלון וגו' וכל המקומות עד והיו תוצאות הגבול ימה: (ט"ז) וירד הגבול אל קצה ההר אשר על פני גי בן הנום וגו', כל מה שקורא לך ועלה הגבול כשמְנָה לו עירות שבמשך הצפון מן המזרח למערב בגבול בנימין קורא לו עכשיו ירידה כשמקיף וחוזר חלילה למנות מן המערב למזרח עירות העומדות על הגבול בדרומו. וירד גי הנום אל כתף היבוסי נגבה, וירושלים היתה עומדת בחלקו של יבוס כמו שכתוב למעלה בעניין (שם ח') אל כתף היבוסי מנגב היא ירושלים והבל של בנימין מקיף אותו מנגב דכתיב וירד גי הנום אל כתף היבוסי מנגב, נמצאת ירושלים בחלקו של בנימין: (י"ח) אל כתף מול הערבה צפונה, נמצא מקום הערבה בחלקו של יהודה: (י"ט) והיו תוצאות הגבול אל לשון ים המלח צפונה, בצפונו של לשון, נמצא כל הלשון בחלקו של יהודה. אל קצה הירדן נגבה, מקום שהירדן נופל לים המלח והוא נמנה מקצוע מזרחית צפונית ליהודה ומשם הוא מונה מקצוע דרומית מזרחית לבנימין, הרי פירשתי לך צפון ומערב ודרום של גבול בנימין: (כ) והירדן יגבול אותו לפאת קדמה, הירדן היה לו לבנימין מיצר מזרח שהירדן הולך על פני רוחב כל גבולו למזרח. זאת נחלת בני בנימין לגבולותיה סביב למשפחתם: (כ"ח) וצלע האלף והיבוסי היא ירושלים גבעת קרית, כל אחת עיר לעצמה, חמש ערים בפסוק זה[א], שאם אין אתה אומר כן שכל אחת עיר בפני עצמה אין אתה מוצא בהן ערים ארבע עשרה:

י"ט.

(א) ויצא הגורל השיני לשמעון, שיני לשבעה חלקים. ויהי נחלתם בתוך נחלת בני יהודה, לא היה לו לשמעון גורל בפני עצמו שיהא גורלו מושך מן הירדן למערב אלא בתוך נחלת בני יהודה וגם לשבט הלוי לא נתן משה נחלה אלא בכל שבט ושבט ערים לשבת ומגרשיהם לקיים מה שנאמר אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל (בראשית מ"ט ז'): (י"ג) קדמה מזרחה גתה חפר, ממזרח לגת החפר וזה עירו של יונה בן אמיתי[ב]. עתה קצין, שם העיר עת קצין. ויצא רימון המתואר הנעה, המוסב לנעה, כלו' משם תאר הגבול לנעה, וכן תירגם ונפיק לרימון ומתמן מסתחר לנעה[ג]: (כ"ט) ועד[ד] עיר מבצר צור, תרגומו קירוין כריכן קירוי

א) עיין גם רש"י. ב) עיין ג"כ שם. ג) עיין ג"כ שם. ד) בכ"י: יערי.

תוקפא, צר כמו צור: (מ״א) צרעה ואשתאול, משל יהודה היו ונפל גורלו לבני דן סמוך להם: (מ״ז) ויצא גבול בני דן מהם, יצאו אנשים מהם שלא הספיק הגורל לכולם באותו מקצוע שיצא להם הגורל מצרעה ומאשתאול עד הים הגדול שלא יכלו כולם לשבת יחדיו באותו מקצוע. וילחמו עם לשם, לאחר זמן בימי עתניאל בן קנז, ובימי פסל מיכה כמו שנאמר בספר שופטים (י״ח כ״ט). לשם הוא לייש האמור בספר שופטים, ולייש הוא לשון אריה ודן נקרא אריה דכת׳ דן גור אריה (דברים ל״ג כ״ב). ויקראו ללשם דן, שלא יצא ערער בדבר לומר מה ראו בני דן לירש את לשם והלא גבולם אצל בני יהודה במקצוע מערב, דן ולשם דן במקצוע צפונית מזרחית של ארץ ישראל מתוך שראו שדן אביהן היה חקוק על אבן לשם שבחושן שכל שנים עשר שבטים היו חקוקים בשנים עשר אבנים ואותן אבנים היו משוקעות בחושן המשפט דכתיב והאבנים תהיינה על שמות בני ישראל שתים עשרה על שמותם פיתוחי חותם איש על שמו תהיין לשני עשר שבט (שמות כ״ח כ״א). ולפי שמצאו להם בני דן כך, ידעו שלשם ראוי להם ולפיכך ויקראו ללשם דן כשם דן אביהם שהיה חקוק על אבן לשם שבחושן וידעו הדורות שהיה ראוי להם מימי דן אביהם:

כ.

(ד) ודבר באזני זקני העיר ההיא את דבריו, ויאמר להם בשגגה הרגתי: (ז) ואת קרית ארבע היא חברון בהר יהודה, ואת שדה העיר ואת חצריה נתנו לכלב באחוזה: (ח) ומעבר לירדן [יריחו] מזרחה, נתנו כבר בימי משה, את בצר במדבר וגו׳: (ט) המועדה, ההוזדמנה לכך ויעודות לכך [א]:

כ״א.

(ה) ולבני קהת הנותרים, הם בני משה ובני יצהר חברון ועוזיאל. ממשפחות מטה אפרים, נפלו להם אלו הערים, שבכל שבט ושבט נטלו חלקם כמה שנ׳ מאת הרב תרבו ומאת המעט תמעיטו איש כפי נחלתו אשר ינחלו יתן מעריו ללויים (במדבר ל״ה ה׳): (ט) אשר יקרא אתהן בשם, לפי שלא הזכיר למעלה את שמות הערים אשר ניתנו להם ע״כ מפריש למטה שמותן, לכך אמר אשר יקרא אתהן בשם: (י״א) ואת מגרשיה, אלפים לכל רוח: (י״ח) ואת עלמון, ובדברי הימים (דה״י א׳ ו׳ מ״ה) ואת עלמת והיא בחורים שיונתן מתרגם אותה עלמת [ב], ותדע שכן הוא שבכאן הוא מונה אותה משל בנימין ולשם הוא אומר והנה עמך שמעי בן גרא בן הימיני מבחורים (מלכים א׳ ב׳ ז׳): (ל״ט) כל ערי הלויים בתוך אחזת בני ישראל ערים ארבעים ושמונה, ארבעים ושתים מהן לשבת ושש [ג] ערים למקלט הרי ארבעים ושמונה: (מ״ב) ולא עמד איש בפניהם, לקיים מה שנ׳ לא יתיצב איש בפניכם (דברים י״א כ״ה):

א) עיין רש״י. ב) עיין ג״ב שם. ג) בכ״י: ושם.

כ״ב.

(א) אז יקרא יהושע לראובני ולגדי, לאחר שכיבשו ולאחר שהילכו: (ד) ועתה הניח ה׳ אלהיכם [לאחיכם] כאשר דבר להם, על ידי משה דכתיב עד אשר יניח ה׳ לאחיכם ככם וגו׳ (שם ג׳ כ׳): (ז) ולהצי שבט המנשה נתן משה בבשן, וגם כי שלחם יהושע אל אהליהם ויברכם לפי שנאמר למעלה (פסוק ו׳) בשבט ראובן וגד ויברכם יהושע וישלחם, כשהוא מזכיר אף הצי שבט מנשה בירך גם אותם וישלחם. ר׳[א] יצחק ור׳ יוחנן ור׳ יודן בר גיורי הלכו לשמוע פרשת התורה מר׳ שמעון בן יוחי ואיכא דאמרי פרשת הנסכים ונטלו רשות והמתינו עוד יום אחד אמרו אנו צריכין ליטול ממנו רשות פעם שנייה, הד מינהון דריש ואמר להון כתיב ויברכם יהושע וישלחם וילכו אל אהליהם מה ת״ל גם כי שלחם יהושע אל אהליהם ויברכם אלא בשעה שהיו ישראל מכבשין ומחלקין את הארץ ארבע עשרה שנה באו הראובני והגדי ונטלו רשות מיהושע ללכת לאהליהם ושהו שם בארץ כנען עוד ימים אחדים והזרו ונטלו עוד פעם שנייה רשות ממנו לכך נאמר גם כי שלחם יהושע אל אהליהם ויברכם. אמר ר׳ יודן שבט ראובן וגד היו בני עמליה[ב] של יהושע, עמליה לשון סבל וטורח הוא, וליוה אותם עד הירדן וכיון שראה אותם שנתמעטה עמליה שלו[ג] פרעו לו גם הם והזרו וליוו אותו עד ביתו, הברכה האחרונה היתה גדולה מן הראשונה הה״ד (ח) ויאמרו[ד] אליהם [לאמר] בנכסים רבים וגו׳ עד חלקו שלל אויביכם עם אחיכם: (י) מזבח גדול למראה, דוגמא לדורות לומר תנו דעתכם לדבר שלא לעולה ולא לזבח נבנה זה המזבח אלא לכך נבנה שיש חלק לבני גד ולבני ראובן במזבח אשר בשילה אשר בארץ כנען: (י״א) גלילת, ריביר״ש בל״ע[ה]: (ט״ז) לשוב היום מאחרי ה׳ בבנותכם לכם מזבח למרדכם היום בה׳, להעלות על המזבח לשם עו״ז: (י״ט) ואך אם טמאה ארץ אחוזתכם, כלו׳ אך אם דומה בעיניכם שטמאה ארץ אחוזתכם לשכינה כאותה ששנינו[ו] עד שלא נבחרה שילה הוכשרו כל הארצות לשכינה משנבחרה שילה יצאו כל הארצות. ובה׳ אל תמרודו, לבנות בית מזבח לשם עו״ז. ואותנו אל תמרדו, ושמא תאמרו מה איכפת לכם בזה המרד, מתייראים אנו שלא יקצוף עלינו בעון המרד שתמרדו כשם שמפרש בעניין, והיה אתם תמרדו היום בה׳ ומחר על כל עדת ישראל יקצוף[ז]: (כ) הלא עכן בן זרח וגו׳ והוא איש אחד לא גוע בעונו, כלו׳ אעפ״י שהיה איש אחד לא הוא בלבד גוע[ח] אלא כת׳ שם בעניין ויכו מהם אנשי העי כשלושים וששה איש (יהושע ז׳ ה׳) וכל שכן אתם

א) עיין בראשית רבה פ׳ ל״ה ועיין ילקוט רמז כ״ב. ב) באיזו נוסחאות של ב״ר ובילקוט איתא פמליה, אך בנוסחאות אחרות איתא עמליה, וגם בכ״י של פירוש על ב״ר המיוחס לרש״י, כאשר כתב לי הח׳ טהעאדאר מו״ל מדרש ב״ר. ובאיזה כ״י פירש מלת בני עמליה בזה״ל: פי׳ שהיו עמלים עמו לכבוש את הארץ. ג) בכ״י: שלא. ד) בכ״י: ויאמרו. ה) Revier. ו) המחבר כיון בוודאי אל המאמר שבמכילתא ראש פ׳ בא: ועד שלא נבחרה ארץ ישראל וגו׳ אבל מאמר בסגנון זה כאשר מובא פה לא נמצא בכל הנוסחאות, ולדעת הר״ר ישראל לוי נ״י רב דבהמ״ד לרבנים בברעסלא אולי היתה לפני המחבר גירסא יותר שלמה, ומקום המאמר קודם: עד שלא נבחרה ירושלים. ז) עיין גם רלב״ג. ח) עיין גם רד״ק.

שאתם רבים: (כ״ב) אל אלהים, פתרון אלהי האלהים הוא ה׳, ולמה נכפל כאן שני פעמים אל אלהים ה׳, זה פתר׳, אל אלהים ה׳ הוא יודע שלא במרד עשינו זאת וגם ישראל ידע אם במרד ואם במעל, וכן במקום אחר כשעתיד לכפול שני דברים כופל שני תיבות לפניו כמו אנוכי אנוכי הוא מוחה פשעיך למעני והטאתיך לא אזכור (ישעיה מ״ג כ״ה) שפתרונו אנוכי הוא שמוחה פשעיך ואנוכי שלמעני חטאותיך לא אזכור, אף כאן השם הוא יודע שלא במרד, והשם הוא יודע שלא במעל: (כ״ג) לבנות לנו מזבח, לשם עו״ז. לשוב מאחרי ה׳, ושמא תאמרו אעפ״י שלא בניתם אותו לשם עו״ז לא היה ראוי לבנותו אפילו לשם שמים שהרי משנבחרה שילה לשכינה נאסרו הבמות כדכתיב השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה כי אם אל המקום אשר יבחר ד׳ וגו׳ (דברים י״ב, י״ג וי״ד), לכך נא׳ ואם להעלות עליו עולה ומנחה ואם לעשות עליו זבחי שלמים: (כ״ד) ואם לא מדאגה מדבר, פתרונו [מפני]א) שדאגנו בדבר עשינו זאת לאמר, כלומר שאמרנו מחר יאמרו בניכם לבנינו מה לכם ולה׳ אלהי ישראל, כלומר מה לכם למזבח שבשילה שאתם מעלים עליו עולות וזובחים עליו זבחי שלמים, אין לכם חלק בו שהרי אתם יושבים מעבר לירדן ומזבח שילה בארץ כנען, לכך בנינו לנו מזבח אל עבר בני ישראל לתשובה לדבריהם לומר שאף במזבח שבשילה יש לנו חלק להקריב עליו, שכל עיקרו של דבר לא נצטוו ישראל לעלות לרגל אלא כדי שילמדו ליראה את השם כעניין שנאמר בפרשת המועדות ואכלת שם לפני ה׳ אלהיך במקום אשר יבחר לשכן שמו שם מעשר דגנך ותירשך ויצהרך ובכרת בקרך וצאנך למען תלמד ליראה את ה׳ אלהיך כל הימים (שם י״ד כ״ג): (כ״ז) לעבוד את [עבודת] ה׳ (אלהינו) לפניו, בשילה: (כ״ד) ויקראו בני ראובן ובני גד למזבח, הרי זה מן המקראות הקצרים וצריך להוסיף בו תיבה אחת: ויקראו בני ראובן ובני גד למזבח עדב):

כ״ג.

(י״ג) ולשוטט, בל״ע וורייג״טג). צנינים, קוצים, ואין לך דומה אלא לפי העניין. ע״א ולשוטט בצדיכם, ישוטט לבוז ולשלול סביבותיכם. ולצנינים, לשון מחנות, וכן ובאו עליך הוצן (יחזקאל כ״ג כ״ד) כצנה זו המקפת את האדם משלש רוחותיה כמו שנאמר כצינה רצון תעטרנו (תהלים ה׳ י״ג), פתרון תסובבנו, כמו ושאול ואנשיו עוטרים (שמואל א׳ כ״ג כ״ו) סבביםד): (י״ד) בדרך כל הארץ, יש דרך שזה עובר בו וזה אינו עובר בו, אבל בדרך זה הולכים כל הארץ:

כ״ד.

(ב) ישבו אבותיכם מעולם, כלו׳ כבר עברו ימים רבים: (ג) ואתן לעשו

א) כך יש להשלים לפי צורך הענין. ב) עיין רש״י. ג) variant = hin- und hergehend.
ד) עיין רש״י.

את הר שעיר לרשת אותו, כדי שיפנה מפני יעקב אחיו כמו שמפורש בעניין ויקח עשו את נשיו ואת בניו ואת בנותיו וגו׳ וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו (בראשית ל״ו ו׳): (ה) כאשר עשיתי בקרבו, כאשר עשיתי אותותי בקרבו: (י״א) וילחמו בכם בעלי יריחו האמרי והפריזי, כל שבעת האומות נזכרים כאן[א] לפי שיריחו עומדת על הספר והיתה נגרה ומנעלה של ארץ ישראל נקבצו לנוכחם מכל האומות גבורי החיל: (ט״ו) בחרו לכם היום את מי תעבודון, שעד עכשיו היה כופה אתכם לקבל אלהותו, שכשעמדתם בסיני ניצבתם תחתית ההר שאם לא הייתם מקבלים אלהותו היה מפיל עליכם את ההר[ב]), וכן בירדן אם לא קיבלתם אלהותו היו המים שוטפים אתכם כמו שמפרש שם[ג]), אבל עכשיו אין אונס, שלא יהא לכם מהר פתחון פה לומר אנוסים היינו על כורחינו קבלנו אלהותו, לפיכך בחרו לכם את מי תעבודו, אם את אלהים אשר עבדו אבותיכם אשר בעבר הנהר ואין חרפה היא לכם שהרי כמו כן אבותיכם אשר בעבר הנהר עבדו אותם, ואם נוטה לבבכם לעבוד את אלהי אברהם אביכם, כבוד הוא לכם שאתם בוחרים לכם דרכי אבותיכם הטובים. אך דעו לכם שאני וביתי נעבוד את ה׳, אני וביתי אין אנו בוחרים לנו אלא באלהותו של אברהם: (י״ט) לא תוכלו לעבוד את ה׳, לא להרחיקם מעבודתו אלא לעשות חיזוק וסייג לדבריו שישיבו הם אעפ״י שלא ישא לפשעינו ולחטאתינו רצונינו לעבדו כי אלהים קדושים הוא. כל אלהים תמצא בלשון רבים כמו אלה האלהים המכים[ד]) את מצרים (שמואל א׳ ד׳ ח׳), וכן רבים. אל קנא הוא לא ישא לפשעכם ולחטאותיכם, שאר אלהות פושעים בהם העובדים אותם אין בכך כלום לפי שאין בהם ממש אבל אלהיכם קנוא הוא ונוקם ולא ישא לפשעכם: (כ״ה) וישם לו חק ומשפט בשכם, שסידר להם החוקים שבתורה וקיבלוה עליהם[ה]), ופשוטו של מקרא וישם לו חק ומשפט בשכם תנאי שקיבלו עליהם לקבל אלהותו מרצונם, כתב לו חק ומשפט שלא יהו כופרין בו עולמית וישם אותו בשכם: (כ״ו) ויכתב יהושע את הדברים האלה בספר תורת אלהים, תירגם יונתן וכתב יהושע ית פיתגמיא האילין ואצנעינון בספר אוריית׳ דיי׳, ובמסכת מכות (דף י״א ע״א) נחלקו בה אמוראים חד אמר אילו שמונה פסוקים מן וימת שם משה עד לעיני כל ישראל שהיה ספר תורה חסר והשלימו וחד אמר זו פרשה של ערי מקלט שכתב בספרו כמו שהיתה כתובה בספר התורה. תחת האלה, תחת אלתא הוא מזוזת הפתח כמו שאומר האיל מזוזת חמישית (מלכים א׳ ו׳ ל״א). ויש אומר[ו]) זו היא האלה שכת׳ ביעקב ויטמון אותם יעקב תחת האלה אשר עם שכם (בראשית ל״ה ד׳). אשר במקדש ה׳[ז]), על שם שהביאו את הארון כמה שנאמר למעלה ויאסוף יהושע את כל שבטי ישראל שכמה ויקרא לזקני ישראל ולראשיו ולשופטיו |ולשוטריו| ויתיצבו לפני ה׳ אלהים (פסוק א׳): (כ״ז) ויאמר יהושע אל כל העם הנה האבן הזאת וגו׳, כתרגומו ואמר יהושע לכל עמא הא אבנא תהי לנא כתרין לוחי אבן

א) עיין גם רד״ק. ב) עיין שבת פ״ח ע״א. ג) עיין סוטה ל״ד ע״א. ד) בכ״י: המכה׳ ה) עיין רש״י. ו) עיין רש״י. ז) עיין ג״ב שם.

קימא ארי יתה עבדנא לסהדו ארי פיתגמיא דכתיבין עלה מעין כל פיתגמיא דיי דמליל עמנא ותהי בכון לדוכרן ולסהדו דילמא תכדבון קדם אלהכון. ולפי פשוטו האבן הזאת תהיה בנו לעדה כי היא שמעה, פתרון כאילו שמעה את דברי ה׳, וכאילו תספר העדות לדורות שמתוך שישאלו דורות הבאים מה טיבה של אבן זאת והלא כתיב לא תקים לך מצבה אשר שנא ה׳ אלהיך (דברים ט״ז כ״ב), ומשיבין אותו להיות עידה הוקמה [ו]מתוך שמזכירין על ידה העדות נעשית כאילו שמעה העדות וכאילו מספרת אותו לדורות: (ל״ב) ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם, מתוך שמדבר למעלה בקבורת יהושע שנקבר בתמנת סרח מזכיר עמו אף עצמות יוסף שקברום בשכם ובמקום שנטלוהו אחיו לשם החזירוהו[א], וטופל אף עמהם קבורת אלעזר שקברוהו בגבעת פנחס בנו, ומניין היה לו לפנחס שלא היה לו לאלעזר אביו, אלא שנשא פנחס בת יורשת נהלה[ב]:

א) עיין רש״י. ב) עיין ג״כ שם.

S. 13. Zu 7, 3. Statt למלוקק lies למלקק (C).

S. 14 Zu 8, 2. Statt זקנה lies מקנה (C). Ibid. Statt בהם ערי ישראל lies שהם ערי ישראל (C).

S. 14. Z. 4 v. unten u. Anm. 5 רומונ"ט: es ist jedenfalls romanatus, eine mittelalterliche Goldmünze (P).

S. 15. Z. 4: Statt שבראש נזמי lies שבנזמי (C).

Ibid. Z. 6. u. Anm. 2: Es ist confrérie-confratria (C. u. P)

Ibid. Zu 9, 1: Statt בוהלים lies בהולים (C).

Ibid. Zu 9, 9: Statt סיבב lies סבב (C).

Ibid. Z. 8 v. u.: Statt כוסו עצמיכם lies כסו עצמיכם (C).

S. 16. Zu 9, 46: Statt למיגר lies למגור (C).

Ibid. Anm. 5. הג"ז. Hausdorff vermutet: Hag = Hecke.

Ibid. Anm. 6. צבהיים"א. Entweder „Zechhaus" (C) oder Zeughaus (H).

Ibid. Zu 10, 1: Vgl. auch Raschi (C).

Ibid. Zu 10, 5, u. Anm. 8. Raschis kurze Bemerkung: אפילו בשותפות beruht auf der P'tichta zu Echa Rabba No. 10 und Esther Rabba c. 3 (C).

Ibid. Vorletzte Zeile. Statt יתרשנו lies תירשנו (B).

Ibid. Letzte Zeile u. Anm. 4. Entweder ist statt לישראל zu lesen: מישראל, oder der Sinn ist, indem לישראל accusativisch, wie oft im Neuhebräischen, gebraucht ist: willst du Israel beerben? (C).

S. 19. Anm. 2. Vgl. auch Raschi zu 11, 39 (C).

S. 23. Zu 16, 13 u. Anm. 1. Nach Hausdorff ist es vielleicht das deutsche „Kamm" oder „Kamp". Es sind dünne, dicht neben einanderstehende Stäbe aus Rohr oder Stahl, um die Fäden des Aufzuges auseinanderzuhalten, damit sie sich nicht verwirren.

Ibid. Zu 16, 26. Vgl. auch Ralbag (C).

S. 26. Zu 20, 23. מניח. Vgl. Raschi (C).

S. 27. Zu 20, 45. ויעוללו. Vgl. Raschi (C).

Ibid. Zu 21, 3. Statt להחסר lies להחסיר.

Ibid. Zu 21, 14. Statt סופיקו lies ספיקו (C).

Ibid. Zu 21, 22. Zeile 9 v. u.: Statt שהטפי lies שיהטפי (C).

Zur Edition. S. 1 zu 1, 16. Statt מנגב בערד lies: מנגב ערד (C.)

Ibid. Statt שפינו lies שְׁפָנוּ (C).

Ibid. Zu 1, 19. Vgl. auch Raschi nach dem Targum (C).

Ibid. Anm. 3. Vgl. auch Jalkut z. St. im Namen des Sifre (C).

S. 2. Anm. 2. Das הטריק der edd. ist fehlerhaft für הרטיק; letzterer ist dialectisch dasselbe wie הרטיב; vgl. z. B. הפקר und הבקר. Vgl. auch Pseudoraschi z. St. (C).

Ibid. Zu 2, 1. Statt לעלות lies להעלות (C).

S. 4. Zu 3, 2: לפי שהקב"ה היה נחלק בהם. Vgl. auch David Kimchi z. St. (C).

Ibid. Zu 3, 22 u. Anm. 6. Es ist nicht der Griff gemeint, sondern, wie Raschi es wiedergibt, — הול"ט — der Halt, d. i. „der eiserne Ring, der verhütet, dass das Schwert mit der scharfen Spitze in die Scheide hinabfällt und sie durchsticht“ (C).

Ibid. Zu 4, 3 und Anm. 13. Vgl. Tanchuma פ' צו (ed. Buber S. 15 und ibid. Anm. 27) (C).

S. 5. Zu 4, 11 u. Anm. 5. Es ist mariscum „Teich“; vgl. auch אנגייא דקדיש Jeruschalmi Megilla 70a Z. 15 v. unten (C).

Ibid. Zu 4, 18 betr. שמיכה vergleiche auch Raschi; es ist gunnaca, grobes dickes Kleid (C).

S. 6. Zu 5, 5 u. Anm. 2. Vgl. jedoch Mechilta zu Exod. 19, 17 ויחרד כל ההר (H). Herr Rector Dr. Hoffmann verweist mich auf Bereschit Rabba c. 99. Vgl. auch dessen Edition der Mechilta de R. Simon b. Jochai zu Exod. l. c. (S. 101) und Poznanski l. c. S. 151—152.

Ibid. Letzte Zeile. Vor dem zweiten אתונות צחורות ist nach Poznanski l. c. 152 wohl ungefähr דבר אחר zu ergänzen.

S. 7. Zu רוכבי אתונות צחורות u. ibid. Anm. 2.; vgl. Erubin 54b: צחורות שעושין אותה כצהרים (C).

S. 9. Letzte Zeile u. Anm. 8. מילירנ"ט ist maillèrent, sie hämmerten, von mail-mallia „Hammer“ (C. u. P).

S. 10. Zu 5, 25 u. Anm. 4. Nach Hausdorf u. Poznanski l. c. stellt Kara מחק und מחוקק etymologisch zusammen. Ersterer bemerkt: מחוקק הוא לשון הקיקה שנודע שהיו הוקקין את ההוקים על לוחות האבנים וגם כאן לשון מחקה ראשו כן.

S. 11. Letzte Zeile. Statt בעפרת lies בעפרה (C).

auch Vorschläge zugegangen von Herrn Kreisrabbiner Dr. Cohn in Eschwege, Herrn H. Hausdorf in Baltimore und Herrn Rabb. Dr. Perles in Königsberg, die ich teils mit (C), teils mit (H), teils mit (P) bezeichne. Ferner verweise ich auf Poznanskis in der R. d. E. J. LIV, S. 147—152 erschienene, eingehende und mit gewohnter Gründlichkeit geschriebene Recension meiner, auch als S-A. erschienenen Abhandlung.

Betreff des Verhältnisses zwischen Raschi und Kara sei auch auf den vorliegenden Josuacommentar hingewiesen, in dem sich manche Übereinstimmungen und Divergenzen zwischen beiden Autoren feststellen lassen. Auch auf Grund ersteren lässt sich eine von Früheren behauptete Abhängigkeit Karas von Raschi nicht konstruieren, da Karas ganze Exegese zu viel des Eigentümlichen aufweist. Höchstens liesse sich annehmen, dass, wie Cohn meint, es zu den Propheten und Hagiographen, ebenso wie zur Gemara, alte sogen. Kontresim gegeben habe, die beide Autoren, unbeeinflusst von einander, aber doch in einem gewissen literarischen Austausch stehend, benutzt haben mögen. Dass Kara auch Raschis Werken gegenüber eine grosse Selbständigkeit bewahrte, zeigt ja sein Verhalten zu dessen Pentateuchcommentar, wie es eingehend Berliner in der Vorrede zur zweiten Auflage seines trefflichen Raschiwerkes beleuchtet hat[1]).

Zu S. 239. Der dort von uns als der angebliche Lehrer R. Gerschons genannte R. Leontin kann als solcher nicht gelten, nachdem A. Epstein in Monatsschrift Jhrg. 49 (1905) S. 553 fgg. nachgewiesen hat, dass dieser Autor dem XII. Jahrhundert angehört, und Israel Lévi selbst in der R. d. E. J. LIII, 153, sowie auch nach brieflicher Mitteilung an mich, seine frühere Annahme nicht mehr aufrecht hält. Dahingegen gebührt R. Gerschom selbst ein Platz unter denen, die eifrig dem Studium der Bibel zugetan waren und sich mit massoretischen Studien beschäftigten[2]).

Zu S. 252—253. Die dort citierte Erklärung Karas zu Jos. 14, 15 findet sich in Bereschith Rabba c. 58. (H.)

---

[1]) Vgl. a. a. O. S. X, Anm. 18, 19—20.

[2]) Vgl. hierüber Weiss, דור דור ודורשיו IV, S. 314—315. Graetz in Monatsschrift Jhrg. 1887 will R. Gerschom die Autorschaft des massoretischen Werkes Ochla w'Ochla zuschreiben.

nur im allgemeinen gibt, mit dem Schriftwort in Übereinstimmung zu bringen! Von bemerkenswerteren exegetischen Regeln Karas sei hier hingewiesen auf die zu 10, 21 gegebene Begründung für die verkürzte Redeweise (מקרא קצר), indem der Einsicht des Lesers das Fehlende zu ergänzen überlassen wird[1]). Von anderen Erklärungen heben wir hervor die von מלאתי 14, 8, indem hier die vollständige Treue Kalebs zu Gott betont wird, ferner die von לא תוכלו לעבוד את ה׳ 24, 19, um den Schein einer Abwendung des Volkes von Gott durch Josua zu vermeiden.

Der Zustand der Vorlage, aus der der vorliegende Commentar veröffentlicht wird, ist kein sehr guter. Abgesehen von der am Eingang erwähnten grosssen Lücke, sind auch sonst im Text manche kleinere festzustellen. Ferner sind im Manuscript manche Umstellungen und Unebenheiten in den einzelnen Kapiteln zu bemerken, die ich in der Edition nach Kräften zu bessern bemüht war. Besonders bemerkenswert ist, dass sich in der Handschrift zwei von einander verschiedene Erklärungen zu 16, 1 finden, von denen, meines Erachtens, für die zweite eher die Autorschaft Karas, nach dem Stil zu urteilen, anzunehmen ist. Die erste, von uns vor die zweite gestellte und in [ ] gesetzte, mag wohl einer unechten Recension angehören und eine Überarbeitung von Raschis Erklärung sein, mit der sie etwas Gemeinsames aufweist.

Für die freundliche Mithülfe betreff einer korrekteren Herstellung des Textes, spreche ich besonders dem Redakteur des Jahrbuches, Herrn Rabb. Dr. Bamberger, meinen verbindlichen Dank aus, ebenso meinem verehrten Lehrer, Herrn Prof. Dr. Berliner, für manche Nachweise und Belehrungen, wie auch Herrn Dr. Schlesinger, Mainz, für die Aufschlüsse betreff einiger altfranzösischer Ausdrücke.

In einem Nachtrag gebe ich nun noch einige Bemerkungen und Berichtigungen zu meiner im vorigen Jahrbuch erschienenen Abhandlung über Joseph Kara und der Edition des Commentars zum Richterbuch. Es sind mir für diese in dankenswerter Weise

Die eine bezieht diese Bezeichnung auf ספר בראשית, und dieser schliesst sich Raschi hier und zu II. Sam. 2, 18 an, — vgl. Jahrbuch IV, S. 256 —; die andere, und mit ihr Joseph Kara, verstehen darunter das ספר דברים.

[1]) Vgl. auch Jahrbuch IV, S. 261, Anm. 4.

gleichfalls mitbestimmend war für ihre geringe Verbreitung, im Gegensatz zu den in kurzen, und doch inhaltsreichen Sätzen die Ergebnisse der Exegese bietenden Commentare Raschis. Es musste so Kara, der in vielfacher Hinsicht auf Raschis Erklärungen von Einfluss gewesen ist, hinter diesem zurücktreten, um erst jetzt einer wohlverdienten Anerkennung seiner originellen Auslegungskunst teilhaftig zu werden. Es erging hierbei unserem Autor so, wie dem Pfadfinder der jüdischen Exegese des Mittelalters, dem Gaon Saadia, dessen auch an einer grossen Weitschweifigkeit leidende Erklärungen, obwohl aus ihnen reichlich geschöpft wurde, im Verlauf der Zeit zurückgedrängt wurden, um endlich seit dem 13. Jahrhundert fast ganz aus dem Literaturkreise zu verschwinden, ebenso wie durch ein gleiches Geschick von manchen Commentaren beider Autoren verschiedene Recensionen im Umlauf waren[1]).

Auf den vorliegenden Josuacommentar nunmehr eingehend, finden wir bei Kara ein bemerkenswert tieferes Eingehen auf die scheinbar wenig interessanten Berichte von der Einteilung des Landes und der Grenzen der einzelnen Stammesgebiete, — ein Thema, das bei Raschi keineswegs in diesem Masse behandelt ist. Karas Werke wollten eben gewissermassen Lehrbücher sein, aus denen man umfassendere Aufschlüsse entnehmen konnte, während Raschis Erklärungen vielleicht der raschen Orientierung möglichst breiter Massen dienen sollten: eine glückliche Ergänzung der beiden gleichzeitig schreibenden Lehrer Israels. — Von Interesse sind besonders auch die Ausführungen Karas im Cap. 10, betreff des dort erzählten Wunders. Voll ehrfürchtiger Scheu, will er das eigentliche Geheimnisvolle des Vorganges nicht durchdringen, ja, er will Josua keinerlei Macht über Sonne und Mond einräumen und nur die Kraft des Gebetes hervortreten lassen. Aber, so weit es in den Rahmen sich einfügt, will er alles natürlich erklären, wie er es am Anfang von v. 13 tut. Gern lässt er hier die Aussprüche der Hagada zu Wort kemmen, aber wie weiss er bei der Deutung der Worte: עד יקם גוי איביו הלא היא כתובה על ספר הישר diese Bezeichnung für das Buch Mischne-Thora[2]), die der Midrasch

---

[1]) Vgl. meine Bemerkung in der Festschrift für A. Berliner, hebr. Teil S. 16.

[2]) Es finden sich in den Midraschim zwei Ansichten betr. des ספר הישר.

Joseph Karas Commentar zum Buche Josua

und Nachträge zum Commentar über das Buch der Richter.

Von

Rabbiner Dr. **S. Eppenstein** in Briesen *).

Der hier zum ersten Mal veröffentlichte Josua-Commentar des Joseph Kara ist in dem uns vorliegenden Ms. Kirchheim der Breslauer Seminar-Bibliothek leider nur unvollkommen uns erhalten; er beginnt dort mit Cap. 8 v. 13. Da die genannte Handschrift die bisher bekannte einzige ist, welche die gesamten echten oder diesen Namen tragenden Kara-Commentare zu den ersten Propheten enthält[1]), so ist diese Lücke umso bedauerlicher, als dadurch eine Ergänzung somit ausgeschlossen ist, und wir so manche wichtige und interessante Punkte zum Beginn des in diesem Commentar behandelten Buches schmerzlich vermissen. Doch auch das uns noch erhaltene bietet genug des Belehrenden und lässt uns die Vorzüge und Eigentümlichkeiten dieses noch immer nicht nach Gebühr gewürdigten Exegeten erkennen. Wohl kann eine gewisse Weitschweifigkeit des Stiles nicht verkannt werden; bedenkt man aber, dass Kara fast gleichzeitig mit Raschi, der erste gewesen ist, der auf der Grundlage des reinen P'schat eine Erklärung der Prophetenbücher unternommen hat und er sich berufen fühlte, gewisse Probleme der Exegese, die von seinen sehr spärlichen Vorgängern nur geahnt wurden, ausführlicher und nachdrücklicher zu begründen; bedenkt man, dass seine Commentare höchst wahrscheinlich pädagogischen Zwecken dienten, so werden die öfteren Wiederholungen und die Breite der Darstellungen uns nicht stören in dem Behagen beim Schöpfen aus einer der ersten Quellen, die unseren Altvordern das „lebendige Wasser“ des Verständnisses der heiligen Schrift zutrugen. Möglich auch, dass die grosse Ausführlichkeit der Schriften Karas

*) Siehe hebr. Abteil. S. 39—60.

[1]) Leider haben die Herausgeber der Mikraoth Gedoloth ed. Lublin von dem in ihrem Besitze befindlichen Kara-Manuscripten nur den Commentar zu Samuel, hingegen von dem zu den anderen Büchern der ersten Propheten lediglich einige Varianten zum Raschicommentare abgedruckt; vgl. Poznanski in Z. f. H. B. V. S. 67.